

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ВОЛИНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЛЕСІ УКРАЇНКИ**

Кафедра соціальної роботи та педагогіки вищої школи

На правах рукопису

МЕЛЬНИК ОКСАНА АНАТОЛІВНА

**СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА РОБОТА У СФЕРІ ДОЗВІЛЛЯ
УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ**

Спеціальність: 231 «Соціальна робота»

Освітньо-професійна програма «Соціальна робота. Соціальна педагогіка»

Робота на здобуття освітнього ступеня «Магістр»

Науковий керівник:

ПЕТРУК ВІКТОРІЯ ВІТАЛІВНА,

кандидат педагогічних наук, доцент

РЕКОМЕНДОВАНО ДО ЗАХИСТУ

Протокол № 6

засідання кафедри соціальної роботи

та педагогіки вищої школи від 12 листопада 2025 року

Завідувач кафедри

_____ проф. Чернета С.Ю.

ЛУЦЬК – 2025

АНОТАЦІЯ

Мельник О.А. Соціально-педагогічна робота у сфері дозвілля учнівської молоді. – Рукопис.

Робота на здобуття освітнього ступеня «Магістр» за спеціальністю 231 – Соціальна робота. – Волинський національний університет імені Лесі Українки. – Луцьк, 2025.

Дозвілля є дуже важливим у житті учнівської молоді, оскільки допомагає їй розвиватися та розширювати свій кругозір. Змістовне дозвілля найбільше сприяє оздоровленню організму людини, в тому числі зменшенню фізичного та психічного напруження і відновленню внутрішніх ресурсів організму. Завдяки різноманітним формам дозвіллевої активності можна підтримувати емоційне здоров'я, переборювати власні недоліки, формувати характер, волю, сприяти всебічному розвитку особистості.

У першому розділі обґрунтовано теоретичні основи організації дозвілля учнівської молоді: проаналізовано сутність, структуру, основні завдання та напрями дозвілля учнівської молоді; сучасні методи та форми організації дозвілля школярів; особливості організації дозвілля учнівської молоді.

У другому розділі досліджено особливості діяльності соціального педагога як організатора культурно-дозвіллевої діяльності учнівської молоді. Здійснено аналіз стану організації дозвіллевої діяльності учнівської молоді. На основі отриманих результатів опитування розроблено методичне забезпечення для змістовного проведення дозвілля учнівської молоді.

Ключові слова: дозвілля; учнівська молодь; соціально-педагогічна робота; змістовне дозвілля.

ABSTRACT

Melnik O.A. Social and educational work in the field of leisure activities for schoolchildren. – Manuscript.

Thesis for the degree of Master of Education in the speciality 231 – Social Work. – Lesya Ukrainka Volyn National University. – Lutsk, 2025.

Leisure is very important in the lives of schoolchildren, as it helps them develop and broaden their horizons. Meaningful leisure time is most conducive to improving human health, including reducing physical and mental stress and restoring the body's internal resources. Thanks to various forms of leisure activities, it is possible to maintain emotional health, overcome one's own shortcomings, shape character and willpower, and promote comprehensive personal development.

The first chapter substantiates the theoretical foundations of organising leisure activities for schoolchildren: it analyses the essence, structure, main tasks and directions of leisure activities for schoolchildren; modern methods and forms of organising leisure activities for schoolchildren; and the peculiarities of organising leisure activities for schoolchildren.

The second chapter examines the peculiarities of the social pedagogue's activities as an organiser of cultural and leisure activities for schoolchildren. An analysis of the state of organisation of leisure activities for schoolchildren is carried out. Based on the results of the survey, methodological support for the meaningful organisation of leisure activities for schoolchildren is developed.

Keywords: leisure; schoolchildren; social and pedagogical work; meaningful leisure.

ЗМІСТ

ВСТУП		5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ОРГАНІЗАЦІЇ ДОЗВІЛЛЯ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ		8
1.1.	Сутність, структура, основні завдання та напрями дозвілля учнівської молоді	8
1.2.	Сучасні методи та форми організації дозвілля школярів	14
1.3.	Особливості організації дозвілля учнівської молоді	23
РОЗДІЛ 2. ДОСЛІДЖЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА У ПРОВЕДЕННІ ДОЗВІЛЛЯ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ		30
2.1.	Діяльність соціального педагога як організатора культурно-дозвілдової діяльності учнів	30
2.2.	Аналіз стану організації дозвілдової діяльності учнівської молоді	35
2.3.	Методичне забезпечення для змістовного проведення дозвілля школярів	44
ВИСНОВКИ		52
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ		55
ДОДАТКИ		59

ВСТУП

Актуальність проблеми. Сфера дозвілля учнівської молоді завжди була темою, що цікавила науковців. Результати досліджень сучасних вчених, які зробили значний внесок у вдосконалення соціальної та педагогічної роботи в сфері дозвілля молоді, зокрема: особливості та зміст дозвілля молоді (І.В. Белецька), структура та особливості організації позакласних занять для молоді (В.Ю. Бочелюк, В.В. Бочелюк), соціальна та педагогічна організація дозвілля учнів (Р.Н. Азарова), специфіка організації дозвілля молоді (І.В. Петрова), теоретичні, методичні та педагогічні основи освітньої діагностики в організації дозвілля (В.В. Кірсанов), форми та методи організації рекреаційних заходів для молоді (І.В. Белецька, Т.С. Гаміна, С.Я.Харченко, Л. Шелестова, Н. Ярکا), соціальне значення культурних та рекреаційних установ в організації дозвілля молоді (І.В. Белецька, І.В.Петрова).

Дослідники звертають увагу на такі теми: зміст і структура рекреаційних заходів (Т. Завацька, О. Ташикова, С. Харченко та ін.); педагогічні та психологічні критерії організації рекреаційної діяльності та значення організації рекреаційної діяльності для розвитку особистості (А.Воловик, В. Бочилюк, М. Гриньова, Б. Набока, Н. Максимовська, Н.Цимбалюк та ін.); культурні та рекреаційні заходи для студентів (Л.Агамірян, О. Балдінюк, Н. Кочубей, Н. Флегонтова, Н. Цимбалюк).

Дозвілля є особливою сферою соціалізації учнів, де вони природним чином реалізують свої інтереси та потреби, особисті та соціальні ролі, розвивають творчі здібності та ініціативність, шукають нові цінності шляхом вільного вибору видів діяльності.

Дозвілля є надзвичайно важливим, оскільки дозвільні заходи сприяють культурному розвитку людини, що приносить користь як самій людині, так і її родині, суспільству та державі.

Найпоширенішими принципами в педагогіці дозвілля є: принцип зацікавленості, комфорту (релаксація та регенерація), єдності сприйняття та

рівності дій. Найважливішим принципом у педагогіці дозвілля є принцип зацікавленості. Це впливає з того, що дозвіллева діяльність базується на індивідуальних потребах, а зацікавленість є найважливішим мотивуючим фактором. Дозвіллева активність певної особи або її відсутність повністю залежать від наявності або відсутності зацікавленості. Тому «спонукання людини до певного виду дозвіллевої діяльності, як і включення в неї, повинно виходити з урахування її інтересів, оскільки неврахований інтерес – це незадоволена потреба» [15].

Характер розвитку особистості у вільний час залежить від орієнтації людини на дозвіллі. Існує багато факторів, що впливають на те, як людина проводить свій час, серед яких найважливішими є соціальний статус, національні традиції, психологічні та фізіологічні зміни, а також вікові ціннісні орієнтації.

Важливість теми, недостатність її теоретичного та практичного розвитку, а також практичні потреби соціальних педагогів, які працюють із учнівською молоддю в сфері організації дозвілля, зумовили вибір теми дослідження: «Соціально-педагогічна робота у сфері дозвілля учнівської молоді».

Метою дослідження є розроблення методичного забезпечення для змістовного проведення дозвілля учнівської молоді.

Об'єкт дослідження – дозвілля учнівської молоді.

Предмет дослідження – зміст, форми та методи соціально-педагогічної роботи у сфері дозвілля учнівської молоді.

Для досягнення мети поставлено такі **завдання**:

1. Розкрити сутність, структуру, основні завдання та напрями дозвілля учнівської молоді.
2. Здійснити аналіз сучасних методів та форм організації дозвілля школярів.
3. Проаналізувати стан організації дозвіллевої діяльності учнівської молоді.

4. Розробити методичне забезпечення для змістовного проведення дозвілля учнівської молоді.

Методи дослідження. Теоретичні: аналіз, синтез, порівняння, узагальнення; емпіричні: обробка й інтерпретація дослідницьких даних, узагальнення результатів дослідження.

Теоретичне значення дослідження полягає у тому, що на основі вивчення наукової літератури були розкриті сутність, структура, основні завдання та напрями дозвілля учнівської молоді. Були проаналізовані сучасні методи та форм організації дозвілля школярів.

Практичне значення дослідження. Матеріали магістерського дослідження можуть бути застосовані в процесі підготовки майбутніх соціальних працівників, можуть бути використані в діяльності соціальних педагогів при організації культурно-дозвілдової діяльності учнівської молоді.

Експериментальна база. Анкетування проведено серед учнів 10-11 класів Башликівського опорного закладу освіти Цуманської селищної ради.

Апробація результатів та публікації. Результати магістерського дослідження апробовані під час проходження виробничих практик, а також обговорені на засіданні кафедри соціальної роботи та педагогіки вищої школи Волинського національного університету імені Лесі Українки; публікації наукових тез: Петрук В.В., Мельник О.А. Соціально-педагогічна робота у сфері дозвілля учнівської молоді. *Актуальні проблеми педагогіки, соціальної роботи та соціального забезпечення: Матеріали VII міжнародної науково-практичної конференції науковців, аспірантів та студентів.* Волинський національний університет імені Лесі Українки, 14 травня 2025 р., Луцьк, 2025.

Структура роботи. Магістерська робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ОРГАНІЗАЦІЇ ДОЗВІЛЛЯ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ

1.1. Сутність, структура, основні завдання та напрями дозвілля учнівської молоді

За останнє десятиліття питання, пов'язані з дозвіллям та його проведенням, стали особливо важливими. Можливості та ресурси в сфері розваг значно розширилися: з'явилися нові типи установ та організацій, активно розвивалася туристична галузь, урізноманітнилися види спорту, стилі танців та комп'ютерні ігри, з'явилися соціальні мережі тощо. З іншого боку, зміст дозвілля став проблемою для значної частини населення (з економічних або психологічних причин).

Соціально-педагогічна робота тісно пов'язана із дозвіллям. Спонтанні або спеціально організовані розважальні заходи мають прямий вплив на соціалізацію учнівської молоді. У сучасних умовах «соціально-педагогічна робота у сфері дозвілля є розгалуженою системою, до якої входять: позакласна робота у школі; діяльність будинків та центрів дитячої та юнацької творчості; парки, бібліотеки, музеї, виставки, театри, кінотеатри; ігroteки, комп'ютерні клуби; культурно-мистецькі та спортивно-оздоровчі заклади (художні, танцювальні студії, гуртки, спортивні секції); установи альтернативної освіти; гуртки та самодіяльні дитячі колективи; дитячі та молодіжні організації тощо» [34].

З одного боку, соціальні педагоги визначають вплив дозвільної діяльності, якій віддають перевагу учні, на їх соціалізацію, запобігають потенційним загрозам або впроваджують коригувальні та реабілітаційні заходи (у разі залежності від Інтернету або ігроманії). З іншого боку, соціальні педагоги заохочують дітей до участі в різних формах позакласних занять, клубах і секціях в рамках закладу загальної середньої освіти або поза ними, або самі організують такі заняття. З цієї причини дослідження

соціально-педагогічних аспектів у сфері відпочинку є актуальним питанням у сучасній теорії та практиці.

Аналіз особливостей соціально-педагогічної роботи у сфері дозвілля, перш за все, розпочнемо із характеристик дефініцій.

У традиційних словниках поняття «дозвілля» тлумачиться як «вільний від праці час; час відпочинку» [12].

Однак наукові дослідження розрізняють значення термінів «вільний час» і «час, вільний від роботи», підкреслюючи різницю в їх інтерпретації.

В. Бочелюк та В. Бочелюк вважають, що «дозвілля як складова вільного часу являє сукупність занять, за допомогою яких відновлюються фізичні, розумові та психічні сили людини, але час дозвілля», на їхню думку – «це й час розвитку особистості» [8].

Автори зазначають, що вільний час – це час, призначений для відпочинку та більш піднесеної діяльності. Тому Бочелюки не ототожнюють поняття «вільний час» з поняттям «дозвілля». Автори пояснюють ці поняття таким чином:

– «дозвілля – це сукупність занять у вільний час, за допомогою яких задовольняються безпосередні фізичні, психічні і духовні потреби, в основному відновлювального характеру, для дозвілля насамперед характерні пасивно-видовищні форми проведення вільного часу» [8]. У рамках дозвілля в основному здійснюється споживання культури, а не її творення: людина прагне задовольнити свої потреби в насолоді, задоволенні, розвазі. Дозвілля розвиває особистість;

– «вільний час – набуває форми дозвілля, але не зводиться цілком до нього» [8].

Н. Максимовська підтримує позицію про те, що «вільний час можна визначити як частину соціального часу, вивільнену працею від неодмінних справ, яка є сферою вільної діяльності людей, зумовленою всією сукупністю соціальних відносин певного суспільства і рівнем духовного розвитку кожної

особи» [18]. Дослідниця вважає, що значення дозвілля виражає термін «вільний час».

Тому дозвілля є важливим елементом вільного часу людини, групи або всього суспільства і служить відновленню та розвитку фізичних і духовних сил.

Подібної думки дотримується і В. Березан, яка звертає увагу на те, що «вільний час – ємкіше поняття, певний часовий вимір дозвілля» [4, с. 10-11]. Відтак, «дозвілля є змістовною складовою вільного часу людини, групи, суспільства в цілому, яка використовується для відновлення і розвитку фізичних та духовних сил» [4, с. 11].

В. Березан проаналізувала погляди дослідників педагогіки на питання дозвілля та виділила такі значення терміна:

– «діяльність школярів у вільний час, обрана за власними інтересами і нахилами, в якій вони можуть виявити себе як особистість» (С. Пащенко);

– «час відновлення сил дитини після навчання» (А. Воловик, В. Воловик);

– «час духовного розвитку особистості дитини» (Г. Костюк, В. Сухомлинський);

– «сукупність занять у вільний час, за допомогою яких задовольняються безпосередні фізичні, психічні та духовні потреби здебільшого відновлювального характеру» (В. Піча);

– «діяльність, метою якої є відпочинок, розвага, гармонійний розвиток» (Л. Білоножко, Т. Сущенко);

– «умова опанування дитиною культурних цінностей, задоволення духовних потреб, оволодіння навичками й уміннями спілкування із своїми однолітками й дорослими» (Т. Черніговець);

– «особливий час, коли можливий вільний вибір занять яких відпочинок чергується з фізичною та розумовою активністю; без достатнього відпочинку людина швидко виснажується і виявляється нездатною до будь-

якої піднесеної діяльності; без ігор і розваг дозвілля стає монотонним і пласким» (Є. Соколов) [4, с.10].

Дозвіллеву діяльність авторка визначає «як діяльність на дозвіллі як частина позаробочого часу» [4, с. 11].

В «Енциклопедії для фахівців соціальної сфери» поняття молодь трактується як «диференційована соціальна група, яка набуває рис соціальної спільноти та має специфічні соціальні, культурні, психологічні й інші особливості, у тому числі й способу життя, перебуває у процесі соціалізації, має свій соціальний вік і відповідно до потреб часу має бути творцем або зачинателем нової соціальної та культурної реальності» [13, с. 150].

Закон України «Про основні засади молодіжної політики» визначає: «молодь – молоді особи – особи віком від 14 до 35 років включно, які є громадянами України, іноземцями та особами без громадянства, які перебувають в Україні на законних підставах» [29].

У 1960-х роках в ООН були визначені «межі молодіжного віку в інтервалі 15-24 роки» [44].

На думку Н.О. Максимовської, дозвілля в соціально-педагогічному контексті – це сфера соціального буття, що вимірюється кількісним та якісним критеріями, у якій особистість здійснює власний вибір, визначається щодо культурних уподобань» [17, с. 40].

І.В. Петрова визначає специфічні ознаки дозвілля, пріоритетними серед яких є:

- «свобода від обов'язків (дозвілля передбачає звільнення людини від тих функцій, що покладають на неї різні соціальні інститути (сім'я, освітній заклад, професійна група, конфесійна община, громадська організація)»;

- «свобода вибору дозвіллевої діяльності (дозвіллева діяльність, в основному залежить, не від зовнішніх, а від внутрішніх потреб і мотивів людини)»;

- «добровільна участь в дозвіллевій діяльності (дозвіллева ініціатива виявляється в свідомій, добровільній діяльності, що співпадає з інтересами й уподобаннями людини)»;

- «бажання отримати радість та задоволення від вільної реалізації функціональних можливостей – фізичних, інтелектуальних, емоційних»;

- «самодостатність та самоцінність»;

- «компенсаційність дозвілля (виявляється у самоствердженні та реалізації творчого потенціалу людини, який не може розкритись у професійній, освітній, сімейній сферах)» [26, с. 8].

З огляду на велику кількість і різноманітність класифікацій видів дозвілля, наступні критерії вважаються загальноприйнятою класифікацією видів дозвілля:

1) «видом активності (пасивне та активне дозвілля)»;

2) «періодичністю (щоденне, щотижневе, відпускне, святкове)»;

3) «тривалістю (короткочасне, довготривале, епізодичне)»;

4) «напрямами діяльності (творче, рекреаційне, культурне, спортивне, декоративно-прикладне, туристичне)» [26, с. 13].

Учнівська молодь обирає певні види дозвіллевої діяльності з різних причин: щоб відпочити від навчання, відновити фізичну та розумову енергію, поглибити знання, розвинути навички та здібності, набути нового соціального досвіду, поспілкуватися з друзями, поліпшити здоров'я та сприяти благополуччю людей і суспільства.

Тому головними завданнями соціально-педагогічної роботи в сфері дозвілля учнівської молоді є:

- поширення просвітницьких та культурно-освітніх знань;

- формування здорового способу життя;

- надання інформації з питань працевлаштування та сприяння в цьому;

- підготовка до сімейного життя та формування усвідомленого батьківства;

- проведення соціально-профілактичної роботи щодо запобігання негативним явищам та їх подолання;

- підтримка молоді у реалізації їх ініціатив та проектів, що мають соціальне значення;

- формування культури дозвілля (важливий елемент загальної культури молоді; якісний показник реалізації соціального та культурного потенціалу особистості; рівень оволодіння творчим потенціалом дозвілля; рівень розвинутих навичок та звичок, пов'язаних з організацією дозвілля).

Отже, соціальне благополуччя молодих людей та їх задоволеність дозвіллям і життям залежать від їхньої здатності організувати дозвілля таким чином, щоб досягти соціально та особисто значущих цілей, реалізувати свій потенціал, розвинути та вдосконалити свою особистість.

Основними напрямками соціально-педагогічної роботи в сфері дозвілля учнівської молоді є:

1. Культурно-дозвіллевий і рекреаційний, включаючи організацію корисних розважальних заходів для учнів, розвиток творчого та інтелектуального потенціалу молоді з метою її вдосконалення та самореалізації, а також підтримка талановитих та активних молодих людей.

2. Соціально-профілактичний, метою якого є створення сприятливих умов для інтеграції людей у суспільство та запобігання негативним тенденціям у молодіжному середовищі шляхом організації різних форм дозвілля.

3. Профорієнтаційний, метою якого є просування профорієнтації та зайнятості молоді, спрямування їх до самоосвіти та самовдосконалення, а також ефективного використання вільного часу. Суть даних заходів, орієнтованих на кар'єру, полягає у підтримці свідомих професійних виборів та просуванні необхідності поглиблення, оновлення та практичного використання набутих знань.

4. Спортивно-оздоровчий. Основним завданням цього напрямку діяльності є сприяння здоров'ю молоді, заохочення та розвиток фізичної

культури, а також пропаганда та підтримка здорового способу життя через дозвілля.

Тому оптимальне поєднання різних напрямів соціальної роботи вимагає залучення учнівської молоді до дозвіллевих заходів, розваг, освіти, інформування, мистецтва та творчих заходів, що сприяють здоров'ю.

Суть дозвілля учнів полягає в їхній творчій поведінці під час вільного часу, виборі видів діяльності та рівні активності в певному середовищі, що визначається внутрішніми (мотивація, потреби, ставлення, поведінка) та зовнішніми (фактори, що визначають певну поведінку) чинниками.

Соціально-педагогічна робота в сфері дозвілля учнівської молоді охоплює широкий спектр розважальних заходів, спрямованих на розвагу, саморозвиток, соціальну взаємодію та задоволення різних потреб. Вона включає такі активні форми, як спорт, танці, ігри та творчі заходи (музика, театр, декоративно-прикладне мистецтво), пізнавальні заходи (лекції, дискусії, зустрічі з важливими особами) та культурні розважальні заходи (кіно, театр, концерти).

1.2. Сучасні методи та форми організації дозвілля школярів

Активна комунікація між учнівською молоддю та її оточенням відбувається, зокрема, у сфері дозвілля, що дає їй змогу набувати необхідного соціального досвіду. Продуктивна дозвіллева діяльність є вибірковою формою соціальної активності, сферою для прояву творчих здібностей людини та розвитку інтелектуальних і духовних здібностей, а також необхідною умовою культурного розвитку суспільства в цілому.

Розвиток соціально-педагогічної роботи в Україні протягом останніх десяти років характеризувався переглядом традиційних підходів до роботи з учнями, а також значними змінами та інноваціями в цій сфері.

Вільний і всебічний розвиток особистості є не тільки високим соціальним ідеалом, а й важливою передумовою формування суспільства, заснованого на універсальних, гуманістичних і демократичних цінностях.

Соціальні потреби у більшій демократії та прозорості, поліпшенні соціальних відносин, розвитку різних здібностей учнів та продуктивному використанні їхнього вільного часу визначають сучасні методи та форми культурної та дозвіллевої діяльності учнівської молоді.

В організації культурно-дозвіллевої діяльності учнівської молоді виділяють такі основні методи:

1) «методи гри й ігрового тренінгу. Гра є самостійною та обґрунтованою діяльністю для учнів, а також дуже важливою. Гра виявляє знання та інтелектуальні здібності. Вона показує рівень організаційних навичок учнів та виявляє творчий потенціал кожного з них»;

2) «методи театралізації. Вільний час учнів пропонує нескінченну різноманітність дій і соціальних ролей. Метод театралізації реалізується за допомогою спеціального словника комунікації, церемоній і ритуалів. Театралізація знайомить учнів з різними аспектами життя»;

3) «метод змагання. Змагання є внутрішньою «пружиною», що розвиває творчі сили, спонукає до пошуків, відкриттів і перемог над собою».

4) «метод рівноправного духовного контакту. Він базується на спільній діяльності дітей і дорослих «на рівних умовах». Педагоги-організатори, соціальні педагоги та учні є рівноправними членами шкільного клубу, театрального гуртка та творчих об'єднань, які базуються на демократичному та гуманному спілкуванні»;

2) «методи ситуацій, що виховують, тобто дії, що ведуть до життя, самореалізації, впевненості в собі, уяви, скептицизму, організованого успіху тощо. Ситуація, що виховує – це ситуація, спеціально створена педагогом»;

3) «імпровізація – несвідома і непередбачена поведінка, імпровізація. Імпровізація веде до практичної та творчої ініціативи. Мистецтво імпровізації є результатом кульмінації творчих зусиль. Імпровізація

базується на синдромі імітації з введенням характерного творчого підходу» [37].

Н.В. Яременко поділяє форми роботи з учнями на три групи, залежно від основного завдання, що виконується за допомогою тієї чи іншої форми:

- «форми управління і самоуправління шкільним життям (збори, лінійки, мітинги, години класних керівників, засідання представницьких органів учнівського самоврядування, стінна преса)»;

- «пізнавальні форми (екскурсії, походи, фестивалі, усні журнали, інформації, газети, тематичні вечори, студії, секції, виставки)»;

- «розважальні форми (ранки, вечори, «капусники», ігрові програми)» [42].

Кожна форма, яка використовується в освітньому процесі, допомагає досягти більше, ніж одну освітню мету. Наприклад, форми управління шкільним життям та самоврядування не тільки вирішують завдання організації учнівської спільноти, але й виховують учнів та розвивають їхні управлінські навички. Тому доцільно змінювати органи самоврядування учнів та їхні доручення в класі, щоб до адміністративної діяльності було залучено якомога більше учнів. Форми відночінку не повинні обмежуватися розвагами, а також повинні сприяти інтелектуальному та духовному зростанню учнів та зміцненню їхнього здоров'я.

Н. Кочанова класифікує форми роботи

1) «за об'єктом впливу:

- фронтальні (масові) – тематичні вечори, зустрічі з видатними людьми, олімпіади, фестивалі;

- групові та гурткові – предметні гуртки, екскурсії, походи, класні години;

- індивідуальні – читання художньої літератури, колекціонування, гра на музичних інструментах, малювання».

2) «за методикою виховного впливу:

- словесні – інформування, збори, зустрічі, усні журнали, радіогазети, круглі столи;
- практичні – походи, екскурсії, спартакіади, олімпіади, конкурси, ігри;
- наочні – шкільні музеї, кімнати-галереї, зали-галереї, виставки, тематичні стенди, кінолекторії».

3) «за напрямками виховання:

- естетичні (літературні та музичні вечори, екскурсії в музеї та на виставки, прогулянки на природу, бесіди про музику та живопис, шкільні дискотеки, свята мистецтв, огляди журналів, випуск рукописних журналів);
- фізичні (ігри типу «Веселі старти», малі олімпійські ігри, туристичні походи та естафети, зустрічі з представниками різних видів спорту, спортивні вечори, бесіди про гігієну, здоров'я та фізичну культуру);
- моральні (круглий стіл, прес-конференції, диспути, вечори запитань та відповідей, бесіди на етичні теми, про самовиховання, огляд літератури з різноманітних питань, літературно-музичні композиції, акції милосердя, пошукова діяльність);
- розумові (вікторина, аукціон знань, конкурс проектів, конкурс ерудитів, інтелектуальний конкурс, ділові ігри, турніри, конференції, конкурс винахідників та фантазерів, різноманітні форми роботи з книгою);
- трудові (ярмарки, майстерні, ательє добрих послуг, конкурси, рейди, акції);
- екологічні (акції, конкурси проектів, плакатів, екологічних казок, прес-конференції, турніри знавців природи, аукціони народної мудрості про природу);
- економічні (турніри, пізнавальні ігри, проекти, акції, ділові ігри, диспути, економічний вісник, «круглий стіл», клуб)» [14].

Розглянемо класифікацію форм організації дозвілля за кількістю учнів, які беруть участь у виховному заході. Розрізняють масові, групові та індивідуальні форми.

I. Масові форми роботи. Найпоширенішими формами організації дозвілля є читацькі конференції, вечори, зустрічі, кінофестивалі.

Читацька конференція є важливим засобом заохочення учнів до читання художніх та науково-популярних книг.

Тематичні вечори – присвячуються суспільно-політичним подіям, державним святкам, пам'ятним і знаменним датам у житті народів України. Інтерес до тематичних вечорів полягає в тому, що студенти самі беруть участь у їх підготовці та організації, що виявляє ініціативність, самостійність і знання у виборі тем, запрошенні гостей, оформленні залу, підготовці книжкових виставок, художніх вистав та виборі фільмів.

Вечори запитань і відповідей є однією з найефективніших форм організації виховання учнів. Вони дають змогу в цікавій та живій формі пояснити студентам різноманітні теми, такі як внутрішньополітична та міжнародна ситуація в Україні, виробнича діяльність, наука і техніка, культура, спорт, природні явища.

Сократівські бесіди – це колективне обмірковування надзвичайно важливих питань, пов'язаних із світом. Сократ ставив своїм учням низку запитань і пропонував систему впорядкованих відповідей, що ведуть до істини.

Відкритий мікрофон – це форма публіцистичної діяльності учнів у закладі загальної середньої освіти. Зазвичай учні критикують негативні аспекти шкільного життя та обговорюють важливі питання.

Публічні лекції – це лекції для учнів, на які приходять вчителі, а іноді й батьки. Вони тривають від 15 до 20 хвилин і проводяться під час великої перерви. Щоб привернути увагу аудиторії, лекція має бути інформативною, містити наочні приклади, впливати на настрій аудиторії та бути ретельно підготовленою.

II. Групові форми роботи – гуртки, клуби, екскурсії, походи, класні виховні години тощо. Найвідомішими, найефективнішими та найпопулярнішими формами є гуртки та клуби. Вони використовуються для

навчання та підготовки студентів у різних галузях, розвиваючи їхні художні, наукові, технічні та організаційні здібності та навички. Основними рисами гуртків є порівняно невелика кількість учасників, колективні заходи та спільні інтереси та цілі учасників. Найпоширенішими видами гуртків є такі:

1. «Предметні гуртки, в яких учні поглиблюють свої знання в галузі гуманітарних та природно-математичних наук.

2. Гуртки технічної творчості, творчі бригади раціоналізаторів, учнівське конструкторське бюро, в яких учні розширюють і поглиблюють свої технічні знання, розвивають і вдосконалюють уміння та навички в галузі експериментування, моделювання та конструювання.

3. Колективи художньої самодіяльності та гуртки художньої творчості, де учні займаються художньою творчістю, відроджують народні та повсякденні художні традиції, беруть участь у художніх заходах, займаються творчістю (театр, хореографія, спів, хорове спів, музика, спів та гра на інструментах, духовна музика, фольклор, фотографічні майстерні, кіностудії тощо).

4. Гуртки прикладних навичок і вмій – ремісничі, «Умілі руки», народні ремесла, крою та шиття, художнє плетіння, вишивки, різьблення по дереву, малювання тощо. Вони дають змогу набути навичок роботи з природними матеріалами, облаштування власного побуту, ведення домашнього господарства» [19].

Гурткова робота, заснована на наукових принципах, сприяє розвитку різнобічних особистостей, інтересу до нового та прагненню до успіху. Щоб підвищити ефективність таких заходів, гурткову роботу потрібно доповнювати новим змістом, шукати незвичайні методи та не боятися нетрадиційних рішень. Діяльність гуртку відбувається за планом і регулярно, а робота фіксується (звіти, виставки, конкурси та тематичні тижні).

«Найефективнішою і найпопулярнішою формою позакласної виховної роботи є клуб» [25].

Клуби – це організовані та стабільні заклади освіти, що складаються з груп однодумців, які займаються корисними соціальними, культурно-дозвіллевими заходами і працюють на основі самоврядування. Клуб – це творче об'єднання, яке сприяє задоволенню різноманітних інтересів і потреб з метою розвитку інтелектуальної культури та здатності самостійно висловлювати думки, погляди та почуття.

Шкільний клуб – це добровільне об'єднання учнів, яке здійснює різноманітну творчу діяльність і має певну структуру та орган самоврядування.

Неможливо уявити виховний процес у сучасних школах без участі учнів у діяльності клубів, які організуються на добровільній основі з урахуванням інтересів та потреб дітей. Це сприяє розвитку творчих здібностей учнів, спілкуванню, самовираженню, а також дає їм можливість відпочити та задовольнити свої розважальні потреби.

Шкільні клуби зосереджуються не на результатах, а на процесі, який приносить учасникам задоволення.

Основні функції клубів:

- «стимулювання суспільної активності шляхом організації дозвіллевої діяльності великих мас людей;
- розвиток соціально-культурної творчості;
- широке спілкування в результаті спільної діяльності;
- забезпечення культурного відпочинку й розваг» [25].

III. Індивідуальні форми роботи: читання літератури, колекціонування, збирання поштових марок, збирання монет, гра на музичних інструментах, вишивка, малювання тощо. Індивідуальні форми роботи повинні бути пов'язані з формами колективної роботи та безпосереднім навчанням. Це включає «підготовку до виступів на конференціях та участь у конкурсах та олімпіадах» [19].

Також слід відзначити інтерактивні форми роботи, які поділяються на такі:

1) «театралізовані (найскладніші й найцікавіші форми, які розкривають тему за допомогою художніх образів, засобів театралізації, використання творчих здібностей. Під час їх підготовки відбувається креативна діяльність педагогів та учнів);

2) художньо-прикладні (конкурси малюнка, виставки квітів, захист технічних проектів, які здатні містити візуальну інформацію, впливати на свідомість завдяки образотворчим засобам, до того ж адресовані великій і різноманітній аудиторії);

3) інтерактивні ігрові (обов'язкове включення аудиторії, яка стає учасником дійства, і його умови потребують від глядача певних дій, знань, вчинків. Інтерактивні форми дають змогу одночасно як подавати інформацію й формувати певні навички, так перевіряти наявний рівень знань та вмінь);

4) інтелектуально-пізнавальні (використання сценаріїв вже існуючих інтелектуально-пізнавальних телевізійних програм: «Що? Де? Коли?», «Слабка ланка», «Брейт-ринг», «Найрозумніший» тощо);

5) проекти (дослідження) – це самостійне дослідження різних тем, що проводиться учнями протягом тривалого періоду часу, в кінці якого вони представляють певний результат» [36].

Таким чином, дозвілля дає учнівській молоді можливість відкрити себе як особистість, проявити себе, розвинути свої інтереси та таланти, відчуваючи при цьому приналежність до спільноти однолітків. Сьогодні основними методами культурно-дозвілдової діяльності школярів є: методи гри й ігрового тренінгу; методи театралізації; метод змагання; метод рівноправного духовного контакту; методи ситуацій, що висловують; імпровізація. Розрізняють масові (тематичні вечори, вечори запитань і відповідей, конференції, тижні різних предметів, зустрічі з видатними людьми, огляди, конкурси, олімпіади, туризм, фестивалі, виставки стінної преси тощо), групові (гуртки, клуби, екскурсії, походи, класні виховні години тощо) та індивідуальні (читання художньої літератури, колекціонування,

філателія, нумізмати́ка, гра на музичних інструментах, вишивання, малювання тощо) форми організації дозвілля.

О.В. Безпалько визначає «методи соціально-педагогічної роботи як сукупність прийомів і способів, які використовуються для стимулювання і розвитку потенційних можливостей особистості, конструктивної діяльності щодо зміни несприятливої життєвої ситуації чи розв'язання проблем клієнтів та виконання різноманітних професійних завдань соціального педагога» [32, с. 129].

В соціально-педагогічній роботі соціальний педагог використовує такі методи, як:

1. Спеціальні наукові методи – це «специфічні способи пізнання і перетворення окремих сфер суспільного життя, що притаманні тій чи іншій системі знань» [33]. Класифікація практичних методів соціально-педагогічної роботи базується на інтересах та потребах окремих осіб і соціальних інтересах системи управління. Тому визначають: «методи соціальної діагностики, соціальної профілактики, соціального контролю, соціальної реабілітації, соціально-економічні і організаційно-розпоряджувальні методи» [33].

- Психологічні методи застосовуються в соціально-педагогічній роботі для діагностики характерних рис особистості та на основі отриманих результатів для забезпечення різних видів психотерапевтичної та психокорекційної роботи. Цей комплекс методів включає: методи психодіагностики (проективні методи, тести); психокорекцію (психодрама, соціодрама); психотерапію (сімейна, ігрова, арт-терапія); соціально-психологічний тренінг; консультування тощо. Серед відносно нових форм терапевтичної допомоги є також казкотерапія.

- Соціологічні методи використовуються в практиці соціально-педагогічної роботи переважно для збору інформації про конкретні соціальні проблеми та визначення ставлення людей до них. Ця група методів включає: спостереження, опитування, інтерв'ю, анкети, дискусійні групи, аналіз

документів, автобіографічний метод, аналіз спільноти, соціальну реєстрацію тощо.

Таким чином, наукове обґрунтування, ідентифікація та практичне застосування методів свідчать про певний рівень розвитку в соціальній сфері. Взаємозалежність факторів, що впливають на індивідуальну поведінку, вимагає комплексного застосування всіх груп методів соціально-педагогічної роботи, тим більше, що більшість з них на практиці перетинаються.

1.3 Особливості організації дозвілля учнівської молоді

Організуючи заходи для учнівської молоді, необхідно створювати умови, що сприяють засвоєнню моральних і національних цінностей, розвиток загальної культури та творчих здібностей, розвиток інтелектуальних та лідерських здібностей, а також засвоєння організаційних та комунікативних навичок, необхідних для майбутнього життя. Таким чином, організація дозвілля молоді передбачає формування у молодого покоління м'яких навичок (soft skills).

Соціологи О. Михайлич, Т. Мотузка наголошують, що «за минулі роки суттєво посилилися невідповідність між потребою молодого покоління використовувати вільний час як задоволення творчих потреб, самоствердження, спілкування та нездатність реалізувати себе у вільний час. Це відбувається через брак бажання у здійсненні виховної діяльності з боку закладів освіти, яка здебільшого зводиться до розважальних заходів або зведення дозвілля до додаткового навчання» [35].

Одним з основних принципів організації дозвілля є врахування вікових особливостей аудиторії. Диференціація за цими ознаками була поширеною в різні епохи в організації дозвілля.

Кожна вікова група має свої уподобання та потреби в дозвіллі. Різні вікові групи також мають різні форми дозвіллевої діяльності.

Учнівська молодь хоче застосовувати знання, отримані вдома та в школі, у різних клубах та гуртках. У цьому віці вони формують свою думку про природу суспільства, висловлюють свої погляди на економічне та політичне життя країни і готуються до вступу в «велике життя».

Для цієї вікової групи характерні такі форми дозвілля, як дебати, дискусійні програми, конференції, розважальні вечори, дискотеки, конкурси, консультації, тематичні вечори, дні інформації, дні кар'єри, виставки художні, виставки ремесел тощо.

Для учнівської молоді «велике значення має інформаційно-пізнавальне напрямок роботи» [20].

Однією з найпомітніших форм організації дозвілля учнів є колективні творчі справи, в яких багато роботи та ігор, творчості та соціалізації, мрій та радості життя. Ця діяльність збагачує громаду та особистість соціально цінним досвідом, що дозволяє кожному відкрити та вдосконалити свої найкращі людські якості та здібності, потреби та стосунки, а також вдосконалюватися духовно та морально.

Отже, види діяльності та форми дозвілля підбираються відповідно до віку учнівської молоді, оскільки продуктивне дозвілля дітей є важливим завданням для суспільства, адже час, проведений у взаємодії з мистецтвом, технологіями, спортом, природою та іншими людьми, є важливим, і потрібно, щоб учні робили це раціонально, продуктивно та творчо. Вільний час є самостійним і важливим аспектом розумової діяльності людини. Він надає необмежений простір для виховання учнів, збагачення та розвитку їхнього особистого досвіду, вирішення життєвих проблем та формування їхнього світогляду, потреб, смаків, почуттів та емоцій. Діти різного віку проводять своє дозвілля по-різному, але його зміст повинен сприяти особистісному розвитку кожного учня. Однак лише організоване з педагогічної точки зору дозвілля, орієнтоване на можливості, інтереси, здібності, психофізичні особливості та стан здоров'я, допоможе подолати неуважність, зменшити кількість правопорушень, активізувати особистий

потенціал, розвинути здатність приймати та реалізовувати рішення, а також поліпшити комунікативні навички дітей, підлітків та учнівської молоді.

Сьогодні добре організоване дозвілля стає важливим інструментом інтеграції дітей у суспільство. Дозвілля задовольняє потребу досліджувати навколишній світ, самовиражатися та самореалізуватися. Неорганізоване та спонтанне дозвілля учнів, а іноді навіть організоване дозвілля з антисоціальними цілями, часто стає джерелом негативних реакцій на незадоволені культурні потреби, причиною незаконних дій серед груп дітей та стимулом для формування шкідливих звичок і нездорового способу життя. З іншого боку, організоване дозвілля, спрямоване на соціально значущі цілі, забезпечує педагогічну та соціальну підтримку особистості, що розвивається, сприяє формуванню активного та творчого ставлення до навколишнього світу і служить засобом задоволення різноманітних потреб дітей.

Організація позашкільних заходів для учнів вимагає великої уваги з огляду на їхні соціальні та психологічні особливості. Важливо організувати змістовне дозвілля. Соціально значуще дозвілля – це діяльність учнів у позаурочний час, пов'язана з продуктивною творчістю, набуттям культурних цінностей, задоволенням духовних і фізичних потреб, розвитком навичок і компетенцій у спілкуванні з однолітками та дорослими.

Керуючись визначеннями дослідників, спробуємо зрозуміти, що таке «організація змістовного дозвілля», і узагальнити тлумачення цієї категорії.

На думку В. Пічи організація змістовного дозвілля – «це управління вільним часом учнівської молоді шляхом створення умов, які забезпечують вільний вибір змістовних форм та засобів проведення вільного часу, у відповідності до їхніх різнобічних інтересів і потреб» [27].

«Надання можливості всім представникам учнівської молоді активно виявити себе, виявити власну ініціативу, а не лише сприймати і брати участь у заходах, які підготував вихователь» – така думка Т Мотузки [23].

О Яворська дає своє трактування – «наповнення вільного часу учнів змістом, що особливо сприяє формуванню в них духовності, національної свідомості, загальнолюдських рис, творчих здібностей» [41].

За словами І. Бойчева «це двобічний процес, у якому органічно поєднуються опосередкований педагогічний вплив учителя з активною самодіяльністю учнів, їхньою свободою у виборі видів і форм дозвілля та способів заповнення його змістом» [5].

Проаналізувавши дані визначення, ми можемо надати таке пояснення категорії «організація змістовного дозвілля» з точки зору соціальної роботи: це систематична та безперервна діяльність соціальних педагогів у сфері дозвілля, яка спрямована на задоволення соціальних потреб учнівської молоді шляхом створення умов для вільного вибору корисних форм і способів проведення дозвілля з метою розвитку психічно і фізично здорової особистості.

Індивідуальна та соціальна діяльність у сфері культури та дозвілля описується категорією «культурно-дозвіллева діяльність», яка охоплює різні аспекти соціального та культурного життя, а також спеціальні техніки. Ці заходи допомагають вирішувати багато соціальних проблем, використовуючи власні засоби, форми та методи.

Культура дозвілля – це форма внутрішньої культури людини, яка базується на певних особистісних рисах, що дозволяють розумно і корисно проводити вільний час. Інтелектуальні здібності, характер, організованість, потреби, інтереси, навички, смак, життєві цілі, бажання – все це складає особистий, індивідуальний, суб'єктивний аспект культури дозвілля. Існує прямий зв'язок між духовним багатством людини та змістом її дозвілля. Однак існує також і зворотний зв'язок. Культурними можна вважати лише ті форми дозвілля, які є значущими та ефективними у своєму впливі на особистість. Культура дозвілля також характеризується тими формами діяльності, яким у вільний час надається пріоритет. Це такі види діяльності,

які сприяють формуванню та розвитку особистості. Особливо цінними є заходи, в яких особисто беруть участь молоді люди.

На думку Ю. Бардашевської «показниками дозвілля, які визначають цілісну систему культурно-дозвіллевої діяльності є:

- «обсяг - це кількісний показник вільного часу, який вимірюється в год/хв. і показує, скільки часу школярі займаються обраним ними видом діяльності за власними інтересами чи уподобаннями»;

- «структура дозвілля носить індивідуальний характер, включає основні та другорядні види діяльності учнівської молоді у вільний час»;

- «зміст дозвілля – «це якісний показник використання вільного часу, що відображає спрямованість її інтересів і потреб та мотиви того чи іншого виду діяльності» [5]

Види культурно-дозвіллевої діяльності учнівської молоді різноманітні. Їх можна «класифікувати таким чином: відпочинок, розваги, свята, самоосвіта і творчість» [30].

При організації дозвілля учнівської молоді, важливо пам'ятати, що самоповага, моральні позиції та лідерство відіграють важливу роль у їх взаємодії з однолітками. Організація культурного дозвілля сприяє зміцненню поваги до вчителів, емпатії до інших дітей, доброзичливого ставлення та турботи до молодших дітей. При організації заходів необхідно подбати про створення умов, які допоможуть молоді задовольнити свої соціальні та культурні потреби.

Культурно-дозвіллева діяльність є важливим ресурсом для поліпшення соціальної та культурної адаптації молоді в школах і характеризуються здатністю стимулювати процеси соціалізації, культурній взаємодії та самореалізації. Це досягається шляхом реалізації творчого освітнього потенціалу культурної діяльності, інтеграції навчального та позанавчального часу, коли заходи освітньої системи, які виконують в основному функції соціалізації, функціонально та тематично доповнюються культурними та

розважальними заходами, що також забезпечують інкультурацію та самореалізацію.

Важливою особливістю культурного дозвілля учнівської молоді є її емоційний характер та можливість включити емоційні переживання в будь-яку форму діяльності. Крім того, дозвілля надає людям можливість займатися улюбленими хобі, зустрічати цікавих людей, відвідувати важливі для них місця та брати участь у значущих подіях. Слід підкреслити, що «культурно-дозвіллева діяльність завжди складається в процесі активного освоєння особистістю суспільних і виробничих відносин, залежить від потреб її культурного і морального розвитку у сфері виробництва та дозвілля» [10].

Для учнівської молоді потреба у визнанні є важливою, оскільки ця вікова група характеризується високою самооцінкою, цілеспрямованою діяльністю та прагненням досягти високого статусу серед однолітків за допомогою соціальної активності.

Рівень просування учнівської молоді у саморозвитку у сфері організованого дозвілля за Т. І. Гончар має кілька показників:

- «рівень соціалізації особистості;
- рівень розвитку дозвіллевих інтересів;
- рівень емоційного розвитку та досвіду колективних переживань у сфері дозвілля;
- рівень розвитку самоконтролю, ініціативи, самоактуалізації, самоврядування;
- рівень здорового способу життя» [9].

Отже, серйозну увагу, на думку І. Бойчева варто звертати на:

- «створення сприятливого освітнього середовища у школі, сім'ї;
- розвиток традицій співпраці, співдружності молоді, учителів батьків;
- створення дозвіллевого середовища;

- залучення батьків до активної підтримки дозвіллевої діяльності учнівської молоді у період шкільних канікул, у дні свят, проведення туристських походів, екскурсій тощо;
- спільний пошук дітьми і дорослими цінностей, норм і правил життя;
- спільну різноманітну дозвіллеву діяльність;
- знаходження стимулів активності молодого покоління у просторі вільного часу» [5].

Заслуговує на увагу системний підхід до організації дозвіллевої діяльності учнівської молоді. На думку Бойчева І.І. він забезпечується комплексом організаційно-педагогічних засад:

- «партнерська співпраця суб'єктів дозвіллевої діяльності;
- організація дозвіллевої діяльності на основі урахування інтересів, здібностей і бажань, визнання самостійності учнівської молоді;
- урізноманітнення форм та методів організації дозвіллевої діяльності;
- залучення громадськості» [6].

Отже, сфера дозвілля є ключовим фактором у соціалізації учнівської молоді. Їх культурно-дозвіллева діяльність залежить від індивідуальних та соціальних інтересів у сферах культури та дозвілля. При організації дозвілля для молоді необхідно враховувати її культурні орієнтації та докладати зусиль для створення умов, які допоможуть їй реалізувати себе такими шляхами, які не суперечать нормам, прийнятим у суспільстві.

РОЗДІЛ 2. ДОСЛІДЖЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА У ПРОВЕДЕННІ ДОЗВІЛЛЯ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ

2.1. Діяльність соціального педагога як організатора культурно-дозвіллевої діяльності учнівської молоді

На сучасному етапі суспільного розвитку особливо важливим стає організація дозвілля в освітніх закладах, оскільки це не тільки потужний засіб для виявлення талантів і здібностей, але й невід'ємна частина способу життя, набір заходів, який поглиблює загальні наукові та спеціальні знання, сприяє відкриттям, формує та розвиває навички та таланти, засновані на задоволенні особистих потреб, формує світогляд, виховує самостійність та ініціативність, самосвідомість, незалежність, самореалізацію, самоосвіту та всебічний розвиток особистості, а також відновлює фізичну та розумову силу та готує до майбутньої професійної діяльності. Розглянемо специфіку роботи соціального педагога як організатора дозвілля учнівської молоді.

Соціальний педагог – «це фахівець із виховної роботи з дітьми, підлітками, молоддю, дорослими, який покликаний створювати сприятливі соціальні, навчально-виховні умови для розвитку й соціалізації особистості»; «це спеціаліст, який зайнятий у сфері соціально-педагогічної роботи або освітньо-виховної діяльності; «він організовує взаємодію освітніх та позашкільних закладів та установ, сім'ї, громадськості з метою створення в соціальному середовищі умов для соціальної адаптації та благополуччя в мікросоціумі дітей та молоді, їх всебічного розвитку» [31].

Соціально-педагогічна робота в закладі освіти спрямована на те, щоб допомогти учнівській молоді ефективно вирішувати свої проблеми. Ця мета досягається шляхом вивільнення та розвитку ресурсів учнів і соціального середовища, забезпечення необхідних соціальних змін, а також виховання, інформування та самовиховання особистості.

Соціально-педагогічна робота відрізняється від традиційних сфер діяльності, пов'язаних з аналізом і вирішенням проблем людей, насамперед своєю цілісністю. Соціальний педагог сприймає учня як єдине ціле, поєднуючи різні аспекти його особистості, і водночас таке комплексне сприйняття учня дозволяє йому надати допомогу в потрібний момент.

Важливою особливістю соціально-педагогічної роботи в закладі загальної середньої освіти, є її посередницький характер, який не є другим, а має фундаментальне значення. Соціальний педагог «виступає посередником між учнем і соціумом (між учнем і різноманітними структурами й установами; між учнем та вчителями і вихователями; між дитиною та батьками; між учнем та іншими спеціалістами, які залучаються до вирішення виховних та навчальних проблем учня (тренери, керівники гуртків тощо); між учнем та різними групами ровесників, молодіжними групами тощо)» [24].

Основні функції соціального педагога у закладах освіти подано в таблиці 2.1.

Таблиця 2.1.

Основні функції соціального педагога у закладах освіти

Функції	Опис
Діагностична	дослідження та оцінка характеристик окремих осіб та невеликих груп (класів або контрольних груп), всієї шкільної спільноти та неформальних молодіжних об'єднань; вказівки щодо впливу оточення, особливостей сім'ї та виховання, а також джерел позитивних і негативних сил в оточенні на дітей та молодь.
Прогностична	прогнозування на основі спостережень і досліджень щодо впливу негативних або позитивних факторів соціального середовища на розвиток особистості або груп; прогнозування і програмування процесів

	соціального розвитку конкретного мікросередовища і мікросоціуму, діяльності установ, що беруть участь у формуванні особистості в соціальному плані.
Консультативна	надавати поради та рекомендації учням, батькам, вчителям та іншим особам, які звертаються за допомогою до соціального педагога
Захисна	забезпечення дотримання норм щодо захисту та забезпечення прав дітей та молоді, а також представлення їхніх інтересів у різних установах (службі у справах дітей, поліції, суді тощо)
Організаторська	забезпечення змістовного дозвілля дітей та підлітків у школі та соціальному середовищі, залучення сім'ї та представників громадськості до соціально-педагогічного процесу в закладі освіти
Попереджувально-профілактична та соціально-терапевтична	передбачення та активація механізмів, спрямованих на запобігання та подолання негативного соціального, правового та психологічного впливу; організація соціотерапевтичної підтримки; забезпечення захисту прав учнів у суспільстві; допомога підліткам та молодим людям визначитися з напрямком своєї соціальної та професійної діяльності.

Тому специфіка роботи соціального педагога вимагає постійного вдосконалення, глибоких знань, широкої обізнаності та ґрунтовної ерудиції. Він повинен бути цікавим для оточуючих. Соціальний педагог заохочує учнівську молодь до участі в корисних розважальних заходах та стимулює соціальні, культурні та освітні функції суспільства, сімей та окремих осіб.

Найважливішою роллю в роботі соціального педагога є виховна функція, тобто заохочення до особистого розвитку.

На основі цих функцій визначено основні напрями професійної діяльності соціальних педагогів у закладах загальної середньої освіти:

- «дослідження соціальних та психологічних особливостей особистості та соціально-педагогічного впливу мікросередовища на вихованців шляхом спостереження, бесіди, опитування експертів, проведення інтерв'ю, тестування та аналізу документів; організація соціально-педагогічної взаємодії з особами, які потребують допомоги, надання підтримки дітям з проблемних сімей, заохочення осіб до самостійності та самоорганізації, а також допомога їм у вирішенні проблем; співпраця з сім'ями, школами та громадами»;

- «соціально-психологічна допомога та підтримка особистості, яка опинилася в кризових ситуаціях, надається шляхом виявлення проблеми, обговорення шляхів її вирішення, підготовки плану дій, допомоги в організації виходу з проблеми, координації зусиль найближчого оточення, створення груп підтримки тощо»;

- «корекція стосунків, способів соціальної дії, посередництво у творчому розвитку особи та групи можуть застосовуватися при моделюванні ситуацій, які допоможуть підліткам набути нового досвіду, вивільнити позитивні емоції, створити ситуації успіху, змінити уявлення учня про «себе», підтримати ініціативи учня або окремих груп та створити умови для творчості» [31].

Тому, відповідно до напрямків діяльності соціального педагога розрізняють такі основні види професійної діяльності:

- «правоохоронна (пропедевтика правопорушень, соціальна підтримка різних категорій населення, соціально-реабілітаційна діяльність);

- психологічна (консультативно-посередницька, охорона здоров'я і пропаганда здорового способу життя, медико-реабілітаційна допомога);

- культурно-дозвільна (організація діяльності дітей, молоді, сімейно-сусідських осередків, культурно-освітня робота за місцем проживання,

організація фізкультурно-оздоровчого та культурного відпочинку, соціальна анімація)» [16].

Відповідно до цих напрямів, соціальні педагоги мають досить широкий спектр обов'язків в організації дозвілля.

Сьогоднішні учні стикаються з багатьма соціальними, економічними та особистими проблемами, які часто негативно впливають на їх соціальне та громадянське становлення.

Соціальні педагоги повинні пам'ятати, що оцінка особистості повинна зосереджуватися не стільки на виявленні недоліків, скільки на пошуку особистісних резервів, нерозкритих можливостей і потенціалу. Особливо корисними в цьому плані є заняття у вільний час.

Важливо залучати учнів до корекційно-розвиваючих програм, а також до різних творчих занять – образотворчого мистецтва, ігор, роботи. Дуже важливо, щоб корекційні заходи мали превентивний характер. Їх метою не повинно бути виправлення того, що вже існує, а активне формування того, що повинно бути досягнуто в майбутньому, відповідно до законів і вимог розвитку, відповідних віку та формуванню особистості.

Соціальні педагоги також виконують організаційну роботу – вони дбають про те, щоб діти та учнівська молодь мали змістовно заповнене дозвілля в освітніх закладах та соціальних середовищах, а також залучають сім'ї та представників громади до соціально-педагогічного процесу.

Таким чином, головною метою соціальних педагогів, які працюють в закладах освіти, є забезпечення процесу соціалізації учнівської молоді у навчально-виховній діяльності, захисті її психічного, фізичного, соціального та духовного здоров'я, допомога молоді в адекватній та безконфліктній інтеграції в доросле життя, підготовка її до самостійного життя в суспільстві, запобігання та виправлення недоліків та відхилень в її соціальному розвитку, залучення її до змістовного дозвілля та культурно-дозвілєвої діяльності.

2.2. Аналіз стану організації дозвілєвої діяльності учнівської молоді

На основі аналізу наукової літератури було встановлено, що в Україні існує тенденція до впровадження культурно-дозвілєвої діяльності учнівської молоді у різних сферах суспільного життя, а соціальні педагоги організують низку заходів. Заклади загальної середньої освіти – це установи, в яких соціально-педагогічна робота має значний вплив на спосіб проведення дозвілля учнівською молоддю.

Щоб зрозуміти, як учнівська молодь організовує своє дозвілля, ми провели дослідження в Башликівському опорному закладі освіти Цуманської селищної ради та опитано 25 осіб – учнів 10-11 класів. Ми вибрали учнів випускних класів, яких очікує вступ до закладів вищої освіти та вибору кар'єри. Для цього ми використовували анкету для учнівської молоді (див. додаток А). Розглянемо детальніше результати опитування за поставленими питаннями.

Перше запитання анкети «Що таке дозвілля?» було спрямоване на те, щоб з'ясувати, як учні розрізняють поняття «вільний час» і «дозвілля». Більшість учнів відповіли, що поняття «дозвілля» вони пов'язують з відпочинком і вільним часом загалом.

Під час анкетування учні дали такі визначення поняття дозвілля: це вільний час від уроків – 56% (14 учнів); це якийсь вільний час, який ми використовуємо для відпочинку – 20% (5 учнів); дозволено щось робити на свій розсуд – 20% (5 учнів); це вільний час, коли людина не вчиться і не працює, а робить те, що їй подобається: відпочиває, розважається, займається хобі або спілкується з друзями – 12 % (3 учні); це коли в тебе є вільний час, і ти можеш робити те, що хочеш, наприклад, гуляти з друзями, слухати музику, дивитися фільми, грати у волейбол чи просто відпочивати; це час для себе – щоб розслабитися, набратися сил і займатися тим, що подобається – 12% (3 учні).

Як бачимо, більшість учнів загалом розуміють значення терміна «дозвілля».

Тому було доречно запитати учнів, чи мають вони достатньо вільного часу після школи та виконання домашніх завдань. Більшість учнів – 64% (16 учнів) – стверджують, що мають достатньо часу, тоді як 12% (3 учнів) стверджують, що не мають достатньо часу, а 24% (6 учнів) стверджують, що мають мало часу. Це показано на рисунку (див. рисунок 2.1.).

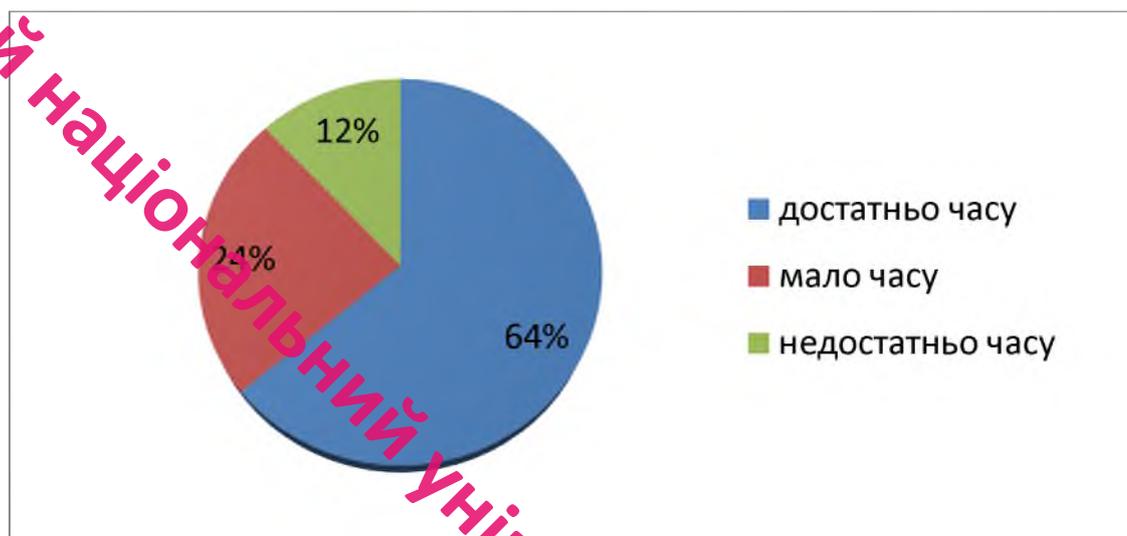

Рис. 2.1. Розподіл відповідей респондентів на запитання «Чи маєте ви вільний час для дозвілля, після завершення шкільних занять?»

Дослідження показало, що 44% (11 учнів) респондентів мали можливість повною мірою реалізувати свої таланти, інтереси, навички, особисті здібності та компетенції у вільний час у школі, але були й інші відповіді – 27% (6 учнів) респондентів мали труднощі з наданням простої відповіді «так» або «ні» – 32% (8 учнів), і, здається, що ці учні не зацікавлені дозвіллям у своєму закладі освіти або ж організатори дозвілля не в змозі зацікавити учнів участю в різних виховних заходах чи гуртків за інтересами (див. рисунок 2.2).

Рис. 2.1. Розподіл відповідей респондентів на запитання «Чи можете ви у вільний час в школі повною мірою проявити свої таланти, інтереси, навички, здібності та якості?»

Тому організатори дозвіллевих заходів в закладах освіти повинні приділяти більше уваги учням, які не можуть реалізувати свій потенціал і задовольнити свої інтереси, а також намагатися залучати учнів до змістовної дозвіллевої діяльності, застосовуючи індивідуальний підхід до кожної особистості.

Результати опитування показали, що в позаурочний час учнівська молодь проводить своє дозвілля наступним чином: займаються спортом, відвідують спортивну секцію – 6 учнів (24%), переглядають фільми – 3 учня (13%), спілкуються з друзями – 7 учнів (28%), грають в комп'ютерні ігри – 2 учні (8%), слухають музику – 2 учнів (8%), допомагають батькам – 3 учні (12%), лише 1 учень (4%) проводить свій вільний час у гуртку, робить, що хоче 1 учень (4%). Це можна побачити на діаграмі (див. рис. 2.3).

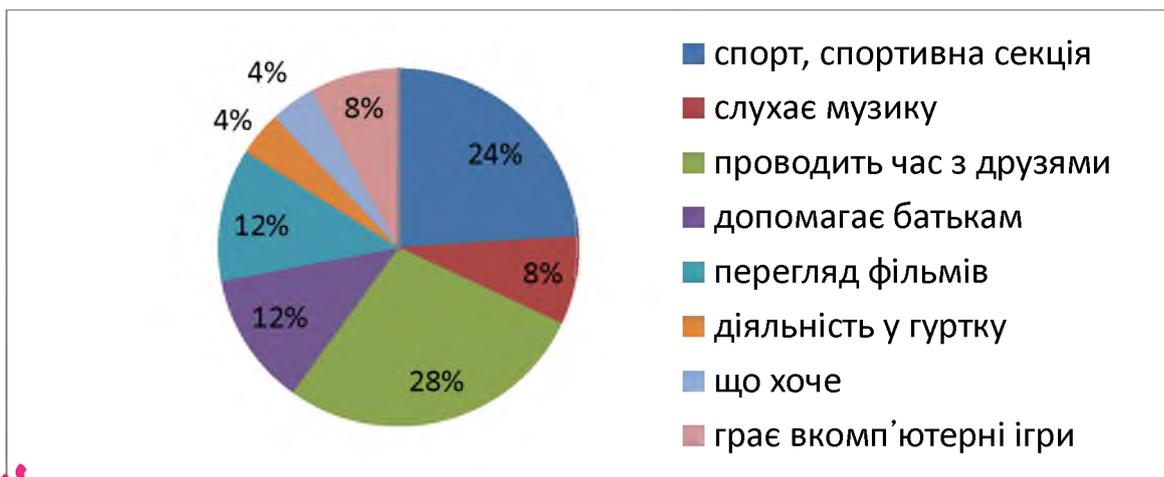

Рис. 2.3. Розподіл відповідей респондентів на запитання «Як Ви проводите вільний час поза уроками?»

Можна зробити висновок, що більшість респондентів більше схильні дозвіллевій діяльності, ніж до культурно-дозвіллевої.

За даними дослідження, в закладі освіти в позаурочний час організовуються наступні форми дозвілля: серед найактуальніших – різноманітні змагання – 60% (15 учнів), зустрічі з працівниками громадських, державних організацій – 4% (1 учень), крім того присутні і такі форми дозвіллевої діяльності як лекції, конференції – 4% (1 учень), тематичні вечори – 12% (3 учні), перегляд фільмів – 8% (2 учня), серед іншого респонденти вказали на спортивні змагання, гуртки (див. рис. 2.4).

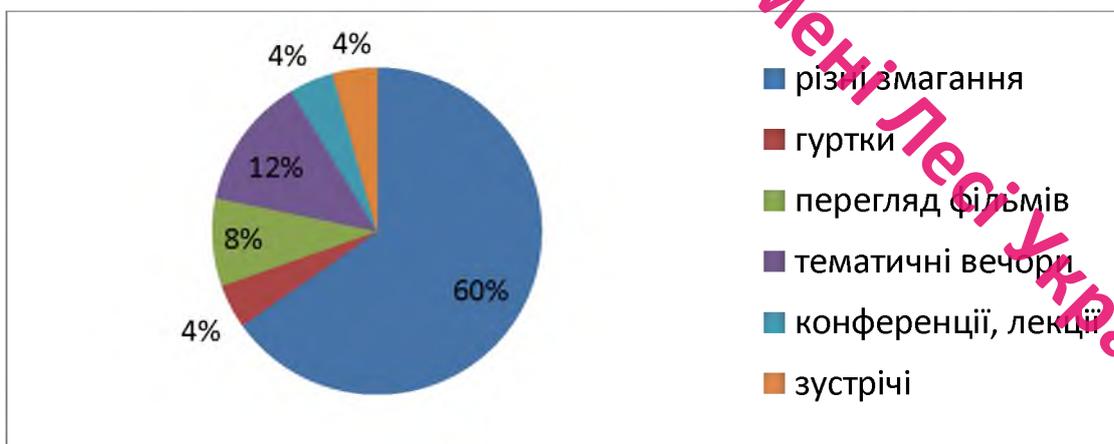

Рис. 2.4. Розподіл відповідей респондентів на запитання «Які розважальні заходи організовуються у вашому закладі освіти поза навчальним часом?»

Як бачимо, найпопулярнішою формою дозвілля є різні конкурси для учнів в закладах освіти, тоді як інтелектуальні конкурси та тематичні вечори, присвячені особливим подіям, втратили свою популярність. В результаті відпочинок і відновлення сил у вільний час переважають над самовдосконаленням, індивідуальною інтелектуальною освітою та набуттям соціального досвіду.

Під час навчання в закладі освіти, виховні заходи, які залишаються найяскравішими в пам'яті учнів, – це спортивні заняття, тематичні концерти, «День вчителя», виставки малюнків та новорічні танцювальні вечірки.

Саме ці виховні заходи запам'яталися учням тому, що цікавий сценарій проведення – 40% (10 учнів), цікава для учнів тема заходу – 36% (9 учнів), учні самі брали участь в організації заходу – 16% (4 учні), звучала сучасна музика – 4% (1 учень). Серед інших причин респонденти вказали на такі – найцікавіші заходи, нові форми роботи, які включають нових і цікавих людей (див. рис. 2.5).

Рис. 2.5. Розподіл відповідей респондентів на запитання «Чому виховні заходи запам'ятались вам найбільше?»

Крім того, очевидно, що ці виховні заходи були найбільш запам'ятовуваними, оскільки в них було всебічно враховано інтереси учнівської молоді та розглянуто актуальні для неї теми. Ці заходи

розкривають розважальну функцію дозвілля, яку учні цінують більше за все інше.

Найчастіше організацією дозвілля учнівської молоді займається педагог-організатор – 40 % (10 учнів), учнівське самоврядування – 24% (6 учнів), рідше – класний керівник – 12% (3 учні), самі учні – 12% (3 учні). Це можна побачити на діаграмі (див. рис. 2.6).

Рис. 2.6. Розподіл відповідей респондентів на запитання «Хто займається організацією Вашого дозвілля в навчальному закладі?»

Хоча в закладі освіти є учнівське самоврядування, школярі не дуже беруть участь в організації дозвілльєвої діяльності.

Варто зазначити, що «дозвілльєва діяльність школярів має подвійну природу: з одного боку – це самоцільна вільна творча діяльність, невимушена, спонтанна, з іншого – діяльність культуроформуєча, багатоаспектно розвиваюча і виховуюча, якій сприяють зусилля педагогів» [40]. Тому стратегічною метою цієї сфери соціально-педагогічної роботи є забезпечення необхідних умов для всебічного та гармонійного особистісного та соціального розвитку учнівської молоді за допомогою дозвілльєвої діяльності, яка повинна мати культурний та рекреаційний характер. Для ефективного реалізації цієї стратегії головним тактичним завданням, безсумнівно, буде формування у школярів усвідомлених потреб стосовно змісту та форм культурного дозвілля.

Опитування показало, що інтереси 8% (2 учні) респондентів враховуються організатором дозвілля в повній мірі, 60% (15 учнів) – частково враховуються, зовсім не враховуються інтереси 8% (2 учні) респондентів та 16% (4 учні) респондентам важко відповісти на дане запитання (див. рис. 2.7).

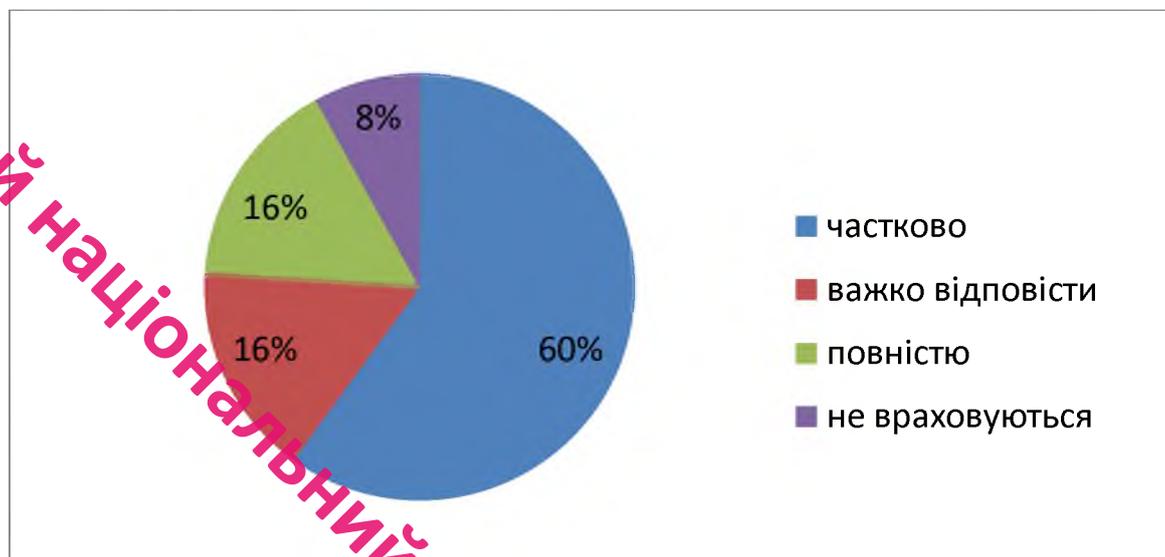

Рис. 2.7. Розподіл відповідей респондентів на запитання «Чи враховуються Ваші інтереси при організації дозвілля?»

Щоб визначити проблеми, які цікавлять учнівську молодь, ми запитали її, про які теми вона хотіла б дізнатися більше.

Більше знань та інформації учні хотіли б отримати з таких тем: профорієнтація – 28% (7 учнів), здоров'я – 24% (6 учнів), народні традиції та звичаї – 12% (3 учні), юридичні аспекти – 12% (3 учні), майбутнє сімейне життя – 8% (2 учні), як заробляти багато грошей – 4% (1 учень), футбол – 4% (1 учень), патріотизм цікавить 4% (1 учень) опитаних (див. рис. 2.8.)

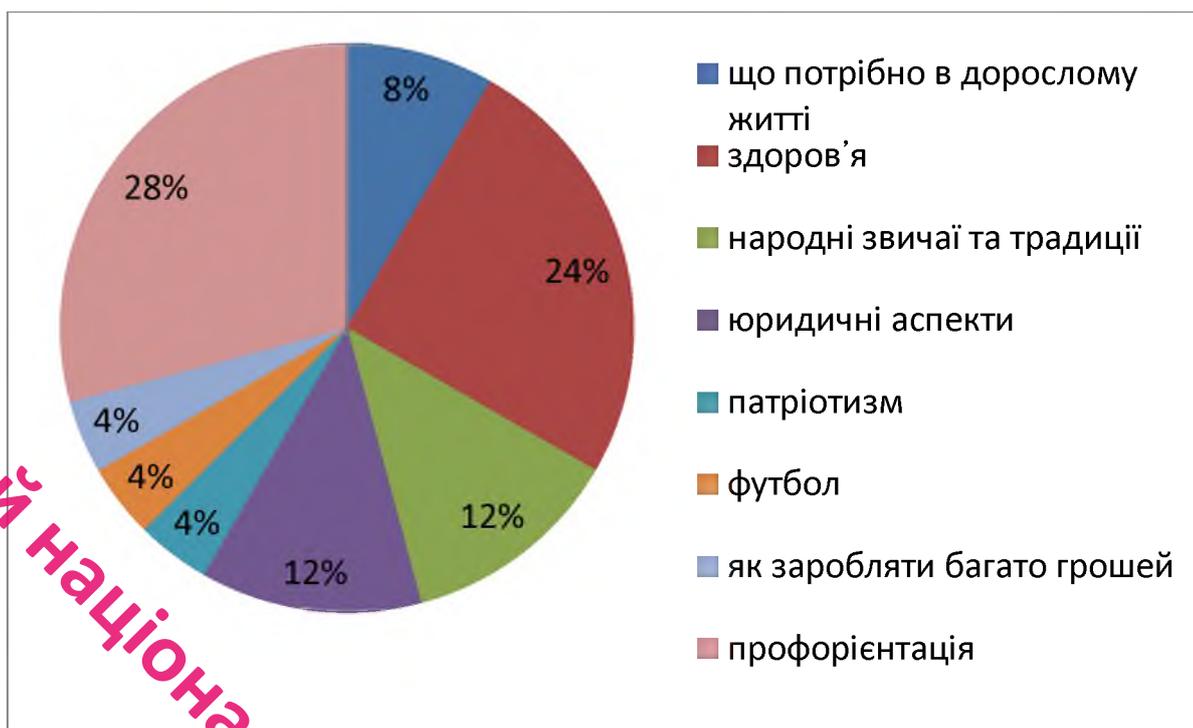

Рис. 2.8. Розподіл відповідей респондентів на запитання «Про які теми ви хочете дізнатися більше та отримати додаткову інформацію?».

Як бачимо, більшість учнів цікавиться темою профорієнтації, тому слід приділяти цій темі більше уваги, оскільки професійна орієнтація є дуже важливою для учнів.

Більшості учнівської молоді 48% (12 учнів) подобається організація дозвілля у Башликівському опорному закладі освіти, 24% (6 учнів) не подобається та 28% (7 учням) важко відповісти на це питання. Причиною цього може бути ігнорування інтересів окремих учнів при організації дозвіллевой діяльності та обмеження своди вибору форм дозвілля.

Учнівська молодь, яка взяла участь в опитуванні, мала змогу дати пропозиції щодо організації її дозвілля у закладі освіти (див. рис. 2.9.).

Рис. 2.9. Розподіл відповідей респондентів на запитання «Пропозиції для організації дозвілля у вашому закладі освіти».

З усіх згаданих пропозицій особливо важливими є такі:

- урізноманітнення гурткової роботи;
- більша залученість місцевої громади до участі у виховних заходах;
- створення простору, де учні могли б відпочивати під час перерв;
- організація вечорів, які будуть більш привабливими та популярними серед учнів;
- в кабінеті музичного мистецтва мають бути музичні інструменти;
- організація екскурсійних та туристичних поїздок.

Підсумовуючи, можна сказати, що рівень організації дозвілля в у Башликівському опорному закладі освіти знаходиться на достатньо високому рівні. Використовуються інноваційні технології, методи та форми роботи. Однак результати дослідження вказують на певні недоліки в організації дозвіллевих заходів. Під час констатувального експерименту ми виявили, що учнівська молодь цього закладу освіти більше схильна до дозвіллевої, аніж до культурно-дозвіллевої діяльності.

Отже, на основі дослідження дозвіллевих потреб учнів можна зробити такі висновки: учні проводять більшу частину вільного часу з друзями і

приділяють багато часу соціальним мережам, перегляду фільмів та онлайн-іграм. Організоване дозвілля, що проводиться в закладі освіти, не користується популярністю, оскільки лише частково враховує інтереси учнів.

Профорієнтація є важливою для учнівської молоді, яка хоче проводити вільний час за заняттями, що допомагають їй обрати професію.

Щоб дозвілля було більш корисним для учнівської молоді з точки зору спеціалізації, їй слід пропонувати заняття, які, крім відпочинку та розваг, допомагають їй розвиватися, вчитися, набувати корисних навичок і звичок, а також отримувати соціальний досвід.

Тому доцільним вважаємо розробити методичне забезпечення для змістовного проведення дозвілля учнівської молоді.

2.3. Методичне забезпечення для змістовного проведення дозвілля учнівської молоді

Організація цінних розважальних заходів для учнів є важливою частиною профілактичної та виховної роботи соціального педагога. Головною метою є створення умов, сприятливих для розвитку особистісних, соціальних, творчих, інтелектуальних та комунікативних навичок учнів шляхом забезпечення їм безпечних, корисних та цікавих способів проведення вільного часу.

Основні обов'язки соціального педагога в цій сфері:

1) аналіз потреб учнів: виявлення інтересів, навичок, рівня мотивації та соціальних запитів старшокласників;

2) створення сприятливих умов для розвитку активності та ініціативи: залучення учнів до планування заходів та організації учнівського самоврядування;

3) розвиток навичок здорового способу життя: заохочення до фізичної активності, запобігання інтернет-залежності та шкідливим звичкам;

4) забезпечення безпечного та сприятливого середовища: зменшення ризиків, пов'язаних з дозвіллям (небезпечна поведінка, кіберзалякування, безконтрольне дозвілля);

5) сприяння соціалізації: розвиток навичок командної роботи, комунікації та стійкості до стресу;

6) елемент професійної орієнтації: залучення учнів до заходів, які допомагають їм визначити майбутню професію.

Що стосується організації дозвіллевих заходів, першим кроком є проведення опитування, наприклад «Що я люблю робити у вільний час?», соціометрія та спостереження, виявлення учнів, які перебувають у групі ризику (ізолювані, пасивні, надмірно залежні від цифрових технологій), а також аналіз ресурсів, доступних в закладі освіти, громаді та батьківському середовищі.

Наступним кроком є підготовка річного плану виховної роботи, зосереджених на дозвіллі (див. додаток Д), тобто календаря подій: наприклад, місяць здоров'я, тиждень мистецтва, сезон волонтерства тощо. Це також включає розробку сценаріїв заходів, тренінгів та кампаній, а також пошук партнерів: спортивних шкіл, бібліотек, центрів зайнятості та молодіжних організацій.

Важливим етапом є реалізація запланованих заходів, таких як організація тренінгів, проектів, клубів та гуртків за інтересами; організація шкільних ініціатив; підтримка учнівського самоврядування; забезпечення супроводу соціального педагога (консультації, участь у заходах).

Не можна нехтувати етапом оцінки ефективності цих заходів. Сюди входять зворотний зв'язок (опитування, рефлексія); моніторинг участі учнів; аналіз результатів (кількість учасників, якість заходів); адаптація планів для різних заходів.

Щоб учнівська молодь проводила дозвілля продуктивно та з користю, варто організовувати різні розважальні заходи:

- інтелектуальні: вікторини «Хто? Де? Коли?», інтелектуальні змагання; клуби публічних виступів, дискусійні клуби; наукові зустрічі, лабораторії STEM; уроки для просунутих учнів з управління часом та фінансової грамотності;

- творчі: заняття з арт-терапії, фотоконкурси, створення та монтаж фільмів, театральна студія, заняття музикою, творчі виклики («створи свій бренд», «моє хобі за 7 днів»);

- спортивно-оздоровчі: піші та велосипедні походи, місії, спортивні змагання (футбол, волейбол, шахи), ранкова зарядка, йога, фітнес-перерви, уроки з безпеки життя;

- соціальні: волонтерство (догляд за тваринами, допомога літнім людям, екологічні ініціативи), проекти «Школа – місце добрих справ» та «Мій екологічний сад».

- цифрові: навчання з питань безпеки в Інтернеті, уроки з редагування фото та відео, освітні інтернет-клуби, дистанційні марафони.

Щоб мотивувати учнівську молодь, важливо створити сприятливе середовище, ставити реалістичні цілі та хвалити їх за зусилля, а не тільки за результати. Заохочуйте її інтереси, дозволяйте їй бути креативною, співпрацювати з іншими та надавайте їй можливість застосовувати свої знання на практиці. Також важливо враховувати її емоційні потреби, підтримувати її, коли вона роблять помилки, та подавати приклад особистого вдосконалення. З цією метою можна призначити їй реальні ролі (організатор, координатор, дизайнер плакатів), використовувати соціальні мережі для просування заходів та пропонувати символічні винагороди: сертифікати, значки та листи подяки. Дуже важливо підтримувати дружню та неформальну атмосферу.

Варто також згадати про важливість співпраці з батьками та вчителями. У цьому контексті важливо організовувати семінари та сімейні заняття, надавати поради щодо організації дозвілля вдома, залучати батьків як волонтерів та планувати заходи разом із класними керівниками.

Як організатори дозвілля, соціальні педагоги не можуть забувати про профілактичні аспекти своєї діяльності та повинні звертати увагу на такі питання: профілактика інтернет-залежності, безпека в соціальних мережах, профілактика кібернасильства та кібердомогань, розвиток критичного мислення, емоційного інтелекту та обмеження ризикованої поведінки (алкоголь, куріння, небезпечні розваги).

Важливо також організовувати різні тренінги, щоб заохотити учнів обирати культурно-дозвіллеві форми відпочинку у вільний час. Щоб змінити тенденцію учнів проводити вільний час не лише в розвагах, а на користь культурно-дозвіллевої діяльності, ми запропонували тренінгові заняття.

Одним із тренінгових занять є «Моє дозвілля із користю та задоволенням» (див. додаток Б). Мета тренінгу: показати необхідність раціонального використання вільного часу та планування власного дозвілля, розширити спектр дозвіллевої діяльності.

Завдання:

- усвідомити роль дозвілля у житті підлітків;
- сформувати навички планування вільного часу;
- визначити особисті інтереси та ресурси;
- розвивати відповідальність за власний вибір дозвілля;
- сприяти командній взаємодії.

Тренінгове заняття проводиться з учнівською молоддю 10-11 класів.

Структура даного заняття:

1. Вступне слово соціального педагога (4 хв.).
2. Вправа «Очікування».
3. Вправа «Мені подобається...»
4. Вправа «Мої ресурси».
5. Вправа «Карта дозвілля».
6. Вправа «Мій ідеальний тиждень».
7. Вправа «Світлофор».
8. Підбиття підсумків.

На початку заняття учні на стіках написали одне слово, яке асоціюється з дозвіллям. Клеять їх на плакат «Наші очікування». Соціальний педагог підводить підсумки та коротко визначає, що таке дозвілля.

Наступна вправа «Мені подобається...». Учні сідають у коло і кожен говорить продовження фрази: «У вільний час я люблю...». Далі учасники з'ясовують, хто має схожі інтереси.

В міні-інформаційному блоку відбувається коротке обговорення важливості дозвілля: зниження стресу; формування особистості; розвиток талантів; профілактика залежностей; покращення комунікації. В групі обговорюється питання: «Що станеться, якщо дозвілля не планувати?».

Вправа «Мої ресурси». Учні ділять на пари. Кожен отримує листок з 4 секторами: мої інтереси, мої сильні сторони, моє оточення (хто може підтримати), мої можливості (що реально можемо робити зараз). Учні заповнюють і презентують у парах.

Вправа «Карта дозвілля». Групи по 3-5 учнів отримують ватман. Отримують завдання – створити карту можливих видів дозвілля у школі, місті або вдома. Пропонуються такі категорії: активне (спорт, прогулянки), творче (малювання, музика), інтелектуальне (книги, курси), соціальне (волонтерство, клуби), цифрове (ігри, онлайн-проекти).

Після завершення завдання, групи презентують свої «карти дозвілля».

Вправа «Мій ідеальний тиждень». Учні планують умовний тиждень, де вказують: навчання, домашні справи, хобі, відпочинок, спілкування, час для себе. Після цього учні обговорювали такі питання: Що хочу додати? Що зайве? Чи є баланс? Вносили зміни у свій тиждень.

Наступна вправа «Світлофор» полягала в тому, що учні на чергових, жовтих і зелених стікерах пишуть: зелені – ідеї, які точно спробують у реальному житті; жовті – що хотіли б спробувати, але не впевнені; червоні – що їм не підходить. Стікери клеяться на відповідні зони плаката і обговорюються ідеї.

Підсумовуючи заняття, соціальний педагог підводив учнів до висновків, що дозвілля – це ресурс; вибір завжди особистий; планування допомагає уникати стресу і перевантаження; корисне дозвілля може приносити задоволення.

Після цього було запропоновано учням вдома разом із батьками створити «ТОП-5 моїх справ, що покращують мій день» і повісити в кімнаті.

Наступне тренінгове заняття «Безпечне та корисне дозвілля» (див. додаток В). Мета тренінгу: усвідомити роль дозвілля для фізичного та психічного здоров'я; навчитися розрізняти безпечні та небезпечні форми проведення вільного часу; розвинути навички планування корисного дозвілля; сформулювати відповідальне ставлення до власного вибору.

Структура заняття наступна:

1. Вступне слово соціального педагога.
2. Вправа «Очікування».
3. Вправа «Світлофор».
4. Вправа «Мої ресурси».
5. Практична частина: «Моя мапа безпечного дозвілля»
6. Підбиття підсумків.

Заняття розпочинається з вступного слова соціального педагога. Далі учні отримують стікер і записують, що для них означає «хороше дозвілля». Стікери кріпляться на дошку. Соціальний педагог коротко підсумовує. Після обговорення активного / пасивного, індивідуального / групового, корисного / нейтрального / шкідливого дозвілля, учні переходять до обговорення питання: «Що робить дозвілля корисним або небезпечним?»

Після міні-лекції-дискусії «Безпека в дозвіллі», де розглядаються питання про фізичну безпеку (спорт, виходи на природу, транспорт, нічні прогулянки, гаджети); психологічну безпеку (онлайн-спілкування, соцмережі, контент, токсичні компанії); соціальну безпеку (алкоголь, наркотики, небезпечні челенджі); цифрову гігієну (кібершахрайство, час у

гаджетах, приватність), відбувається обговорення питання: «Які ризики в нашій школі чи місті найпоширеніші?»

Вправа «Світлофор». Учні розподіляються на три групи відповідно: зелена, жовта, червона зона. Групам дається список активностей, які вони мають розподілити за зонами: зелена – корисно та безпечно; жовта – потрібна обережність / баланс; червона – небезпечно. Потім групи коротко презентують. Тренер коригує, пояснює ризики.

Під час виконання вправи «Мої ресурси», учні записують індивідуально: що дає їм енергію; що заспокоює; що приносить радість; чого хотіли б навчитися. Далі у парах обговорюють, як ці «ресурси» можуть бути включені в дозвілля.

У практичній частині «Моя мапа безпечного дозвілля», учні отримують аркуш А4 і створюють мапу-схему з 6-8 активностей, які вони хочуть включити у свої вихідні чи тиждень. Можуть бути використані підказки. За бажанням кілька учасників презентують.

Підсумовуючи заняття, кожен учасник по черзі називає слово/фразу, яка для нього стала головною у тренінгу. А після цього підсумовує тренер.

Структура тренінгового заняття «Безпечний Інтернет та цифрове дозвілля» (див. додаток Г):

1. Вступне коло.
2. Вправа «Міфи та факти».
3. Вправа «Ситуації ризику».
4. Вправа «Створи свій кодекс онлайн-безпеки».
5. Підсумкове коло.

У вступному колі всі учасники висловлюють асоціації: «Мій інтернет – це...». Підводять підсумки, що Інтернет може бути корисним місцем для розвитку, але водночас небезпечним, якщо не знати правил.

На міні-лекції «Основні онлайн-ризики» відбувається короткий огляд із прикладами: витік персональних даних; фальшиві акаунти, маніпуляції; кібербулінг; онлайн-шахрайство, залежність від соцмереж та ігор;

небезпечний контент та челенджі; фейки й дезінформація. Потім йде обговорення: «Які з цих ризиків ви зустрічали найчастіше?»

Вправа «Міфи та факти». Учні працюють у групах. Роздаються картки з твердженнями, учні визначають, де міф, а де факт. Після обговорення – коротке пояснення тренера.

Вправа «Ситуації ризику». Групи отримують приклади ситуації, мають знайти: що небезпечно, які дії правильні. Групи презентують рішення.

В міні-блоці «Безпечне цифрове дозвілля», відбувається дискусія з даної проблеми.

Під час виконання вправи «Створи свій кодекс онлайн-безпеки», учні створюють 5 правил, які вони зобов'язалися б виконувати. Можна сформулювати спільний кодекс класу.

В підсумковому колі учні завершують фразу: «Після тренінгу я зрозумів/ла, що...».

Таким чином, враховуючи завдання, етапи реалізації та використання різних форм дозвіллевої діяльності, соціальний педагог прагне зміцнити соціальні зв'язки між учнями, збільшити задоволення від дозвілля, зменшити ризиковану поведінку, збільшити кількість учнів, які беруть участь у різних формах діяльності, розвинути їхні лідерські, комунікативні та творчі здібності, а також створити позитивну атмосферу в школі.

ВИСНОВКИ:

Дозвілля, як складова частина вільного часу, є сукупністю видів діяльності, що сприяють відновленню фізичних, розумових і психічних сил людини, а також надають час для особистого розвитку.

Сутність дозвілля учнівської молоді полягає в їхній творчій поведінці під час дозвілля, виборі діяльності та рівні активності в певному середовищі, що визначається внутрішніми факторами (мотивами, потребами, поглядами, поведінка) та зовнішніми (чинники, що визначають відповідну поведінку).

Соціально-педагогічна робота у сфері дозвілля учнівської молоді охоплює широкий спектр занять у вільний час, спрямованих на відпочинок, саморозвиток, спілкування та задоволення різних потреб. Вона включає активні форми, такі як спорт, танці, ігри, творча діяльність (музика, театр, декоративно-прикладне мистецтво), пізнавальну діяльність (лекції, дискусії, зустрічі з важливими людьми) та культурний відпочинок (кіно, театр, концерти).

Основними завданнями соціально-педагогічної роботи у сфері дозвілля учнівської молоді є: поширення освітніх, культурних та розвиваючих знань; пропаганда здорового способу життя; надання інформації про працевлаштування та сприяння в цьому; підготовка до сімейного життя та формування батьківської свідомості; проведення соціально-профілактичної роботи з метою запобігання та подолання негативних явищ; надання допомоги молоді у реалізації їх соціально значущих ініціатив та проектів; формування культури дозвілля.

Основними напрямками соціально-педагогічної роботи у сфері дозвілля учнівської молоді є: культурно-дозвіллевий і рекреаційний; соціально-профілактичний; профорієнтаційний; спортивно-оздоровчий.

В даний час при організації культурно-дозвіллевої діяльності для учнів використовуються такі основні методи: ігри та й ігровий тренінг; театральні вистави; конкурси; духовне спілкування між однолітками; навчальні ситуації; імпровізація. Існують групові заходи (тематичні вечори, вечори питань і

відповідей, конференції, тематичні тижні, зустрічі з відомими людьми, огляди, конкурси, олімпіади, туризм, фестивалі, виставки, стінгазети тощо), колективні заходи (клуби, екскурсії, поїздки, освітні заняття для класів) та індивідуальні (читання романів, колекціонування поштових марок, колекціонування монет, гра на музичних інструментах, вишивка, малювання тощо) форми організації дозвілля.

Зміст діяльності соціального педагога закладу освіти полягає в забезпеченні процесу соціалізації учнівської молоді у навчально-виховній діяльності, захисті їхнього психічного, фізичного, соціального і духовного здоров'я, сприяттві педагогічно доцільному і безконфліктному входженню молоді людини у світ дорослих, підготовці до самостійного життя в суспільстві, попередженні і педагогічній корекції вад та відхилень у соціальному розвитку особистості, залученні до змістовного дозвілля та культурно-дозвіллевої діяльності.

На основі опитування про потреби сучасної учнівської молоді у сфері дозвілля можна зробити висновок, що учні проводять більшу частину свого вільного часу з друзями, приділяючи багато часу соціальним мережам, перегляду фільмів та онлайн-іграм. Організоване дозвілля в закладах освіти не користується популярністю, оскільки враховує лише деякі інтереси учнівської молоді. Профорієнтація є дуже важливою для учнів, і вони готові присвячувати свій вільний час заходам, які допомагають їм обрати професію. Дозвілля буде більш корисним для соціалізації молоді, якщо їй будуть пропонуватися заходи, які, крім відпочинку та розслаблення, допомагають їй розвиватися, вчитися, набувати корисних навичок і звичок, а також отримувати соціальний досвід.

Методичне забезпечення для змістовного проведення дозвілля учнівської молоді включає тренінгові заняття, а саме «Моє дозвілля із користю та задоволенням», «Безпечне та корисне дозвілля», «Безпечний Інтернет та цифрове дозвілля», які допоможуть учнівській молоді усвідомити роль дозвілля у їхньому житті; сформувати навички планування вільного

часу; визначити особисті інтереси та ресурси; розвивати відповідальність за власний вибір дозвілля; сприяти командній взаємодії; навчитися розрізняти безпечні та небезпечні форми проведення вільного часу; розвинути навички планування корисного дозвілля; ознайомити учнів з правилами безпечної поведінки в Інтернеті; розвинути навички критичного мислення та розпізнавання ризиків онлайн; сформувати культуру безпечного та корисного цифрового дозвілля; навчити учнів уникати маніпуляцій, кібербулінгу, шахрайства, небезпечних челенджів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Агамір'ян Л. В. Творчі дозвіллеві практики сучасної підліткової молоді: специфіка, функції, прояви. Український соціум. 2018. № 3. С. 82-93. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Usoc_2018_3_8.
2. Балдинюк О. Д. Соціальна робота у сфері дозвілля: словник-довідник. Умань : Софія, 2008. 147 с.
3. Бардашевська Ю. О. Підготовка майбутніх учителів до організації дозвіллевої діяльності старшокласників: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Ю. О. Бардашевська. Вінниця, 2007. 20 с.
4. Березан В. І. Соціально-педагогічна робота у сфері дозвілля : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Полтава : Друкарня ФОП Ткалич А.М., 2013. 186 с.
5. Бойчев І.І. Специфіка педагогічної організації культурного дозвілля учнів. *Науковий вісник Ізмаїльського державного гуманітарного університету*. Ізмаїл, 2004. Вип.17. С.3-7.
6. Бойчев І.І. Практикум з організації культурно-дозвіллевої діяльності учнів /Під ред. О.С.Цокур. Одеса, 2003. 16 с.
7. Болдовський В.В., Шустка В.М. Квест – це дуже просто!: методичний посібник. Канів: 2018. 43 с.
8. Бочелюк В. Й. Дозвіллезнавство : навч. посіб. К. : Центр навчальної літератури, 2006. 208 с.
9. Гончар Т.І. Завдання школи по відновленню працездатності учнів. Психолого-педагогічні проблеми підготовки вчительських кадрів в умовах трансформації суспільства: Матеріали міжнародної науково-теоретичної конференції до 80-ї річниці НПУ ім. М.П.Драгоманова. К., 2000. С.200-202.
10. Гриньків А. Роль культурно-дозвіллевої діяльності у процесах соціалізації дитини. <https://enpuir.udu.edu.ua/bitstreams/54096000-aaa4-437b-ad3a-2211cbc73e85/download>

11. Гузенко Н. Виховні можливості ігрової діяльності у формуванні досвіду моральної поведінки підлітків. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2021. № 2 (106). С. 86-94.
12. Дозвілля. Словник української мови : в 11 т. 1971. Т. 2. С. 347.
13. Енциклопедія для фахівців соціальної сфери / за заг. ред. проф. І.Д. Зверєвої. Київ, Сімферополь: Універсум, 2013. 536 с.
14. Кочанова Н.В. Організація виховної роботи. Х.:Ранок, 2008. 256 с.
15. Кузьмічова В. А. Методичні рекомендації з курсу «Практикум з організації дозвілля в ДНЗ та ЗОШ» (для студентів денної та заочної форми навчання вищих педагогічних навчальних закладів). Харків : ХНПУ ім. Г. С. Сковороди, 2016. 36с.
16. Лебідь О. Посередницька діяльність соціального педагога. *Соціальний педагог*. №5 (65), травень 2012. С. 24-27.
17. Максимовська Н. О. Наукові засади розвитку соціальної педагогіки дозвілля. *Освіта та педагогічна наука*. 2012. № 5 6 (154-155). С. 37-42.
18. Максимовська Н. О. Соціальна педагогіка у сфері дозвілля : постановка проблеми. URL : <http://www.br.com.ua/referats/sociology/53367.htm>
19. Максимюк С.П. Педагогіка. URL : http://https://library.kpi.kharkov.ua/files/new_postupleniya/maksi.pdf
20. Методика організації дозвілля різних вікових груп населення : методичні рекомендації. Ужгород, 2015. 22 с.
21. Методичний посібник по створенню квестів. Канів: 2018. – 44 с.
22. Методичні рекомендації по визначенню новітніх форм організації дозвілля та їх застосування в роботі. URL : <http://kluby.if.ua/blog/view/metodichni-rekomendatsiyi-po-viznachenniu-novitnikhform-organizatsiyi-dozvillia-ta-yikh-zastosuvannia-v-roboti>
23. Мотузка Т.А. Концептуалізація понять «дозвілля», «дозвіллева діяльність» // тези доповідей XXI Міжнародної науково-практичної

конференції здобувачів вищої освіти і молодих учених: [у 2-х т.]. Т. 1 (м. Київ, 18-20 травня 2022 р.) / [ред. кол.: Н.В.Ладогубець, А.М.Кокарева та ін.]; Національний авіаційний університет. К.:НАУ, 2022. с.149-150.

24. Особливості роботи соціального педагога в навчальному закладі.
URL : <https://sotsialnij-pedagog-koval-tetyana-viktorivna.webnode.com.ua/tse-stattya-z-foto/>

25. Паладь С.Л. Клубне об'єднання в школі як виховний феномен.
URL: http://refs.co.ua/64106-Klubnoe_ob_edinenie_v_shkole_kak_vospitatel_niyu_fenomen.html

26. Петрова І. В. Дозвілля в зарубіжних країнах: підручник. К. : Кондор, 2005. 408 с.

27. Піча В. М. Культура вільного часу (філософсько-соціологічний аналіз). Львів: Світ, 1990. 152 с.

28. Посібник «Молодіжні простори в бібліотеках». URL : <https://www.prostir.ua/?library=posibnyk-molodizhni-prostory-vbibliotekah>

29. Про основні засади молодіжної політики : Закон України від 27.04.2021. № 1414-IX. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/go/1414-20>

30. Рабійчук С.О. Культурно-дозвіллева діяльність у контексті соціально-педагогічної роботи. *Педагогічні науки*. № 40. Частина II. 2007. С. 139-141.

31. Рудкевич Н.І. Методика соціально-педагогічної роботи : навчально-методичний посібник. Львів: Растр-7, 2021. 324 с.

32. Соціальна педагогіка: мала енциклопедія / За заг.ред.проф.І.Д.Звереві. К.: Центр учбової літератури, 2008. 336 с.

33. Соціальна робота в Україні : навч. посіб. За заг. ред.: І.Д.Звереві, Г.М. Лактіонової. К.: Центр навчальної літератури, 2004. 256 с

34. Соціально-педагогічна діяльність в умовах трансформації суспільства: теоретичні та прикладні проблеми : монографія / за заг. ред. С.П.Архипові. Черкаси : ФОП Гордієнко Є.І., 2014. 235 с.

35. Соціологічні підходи до вивчення дозвілля як соціального інституту. *Соціальні технології: актуальні проблеми теорії та практики*. 2022. № 93. С. 150-157.
36. Сучасний підхід до позакласної виховної роботи. Нові форми ... URL : [https:// urok.osvita.ua/materials/upbring/42138/](https://urok.osvita.ua/materials/upbring/42138/)
37. Сучасні методи та форми організації дозвілля школярів. URL : http://osvita.ua/school/lessons_summary/upbring/37216/osvita.ua
38. Сушик Н. С. Соціальна робота у сфері дозвілля молоді: теоретичний аспект. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки* : [зб. наук. праць]. Сер.: Педагогічні науки. 2014. № 1 (278). С. 188-193
39. Ухач Л.І. Культурно-дозвілєва діяльність : навчально-методичний посібник. Ч. І. Ужгород: 2007. 92 с.
40. Флегонтова Н.М. Педагогічна організація культурного дозвілля школярів : навчально-методичний посібник. К.: Освіта України, 2007. с. 4.
41. Яворська О. Організація дозвіллевої діяльності молодших школярів у групі продовженого дня. *Теоретико-прикладні аспекти діяльності суб'єктів освітнього процесу: збірник наукових праць здобувачів вищої освіти* / за заг. ред. О.Є. Антонової, Н.П. Бірук. Житомир: Вид-во ЖДУ, 2023. С. 109-113.
42. Яременко Н.В. Дозвілєзнавство : навчальний посібник. Фастів:Поліфаст, 2007. 460 с.
43. Ясточкіна І.А., Заплатинська Г.С. Особливості ігрової діяльності в системі соціально-педагогічної роботи. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*. Серія 11 : Соціальна робота. Соціальна педагогіка. 2017. Вип. 23. С. 132-137.
44. The Concept of the National Target Programme «Youth of Ukraine» for 2016–2020, No. 1018-p dated 30 September 2015. Available at URL : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1018-2015-%D1%80> [in Ukrainian]

ДОДАТОК А

Анкета «Дозвілля учнівської молоді»

Уважно прочитайте запитання і відповіді до них, відмітьте ваш варіант.

Допишіть власну думку, де потрібно. Анкетування є анонімним, всі результати опитування будуть використані виключно у загальних висновках.

Дякуємо за відповіді!

Запитання:

1. Скільки Вам років _____

2. Як Ви думаєте, що означає поняття «дозвілля»?

3. Чи маєте ви вільний час для дозвілля, після завершення шкільних занять?

- а) У мене достатньо часу;
- б) У мене недостатньо часу;
- в) У мене мало часу;
- г) У мене немає вільного часу;
- г) Тільки по суботах і неділях;

4. Чи можете ви у вільний час в школі повною мірою проявити свої таланти, інтереси, навички, здібності та якості?

- а) Я можу повною мірою використовувати їх
- б) Важко сказати «так» чи «ні»
- в) Я не можу повною мірою використовувати їх
- г) Я не можу використовувати їх у значній мірі

5. Як Ви проводите вільний час поза уроками?

а) Діяльність у гуртку (вказіть гурток)

б) Спорт, спортивний клуб (вказіть клуб)

в) Перегляд фільмів

г) Відвідування театральних вистав

г) Перегляд телевізійних програм

д) Проводжу час з друзями

е) Граю в комп'ютерні ігри

є) Слухаю музику

ж) Не знаю, куди піти

з) Інше (вказіть)

6. Які розважальні заходи організуються у вашому закладі освіти поза навчальним часом?

а) Вечори розваг;

б) Конференції, лекції;

в) Зустрічі з працівниками громадських організацій та державних установ;

г) Дискотеки;

г) Тематичні вечори;

д) Конкурси;

е) КВК;

- є) Різні змагання;
ж) Кінопокази;
з) Інше (вказіть)
7. Які заходи під час навчання у вашому закладі освіти справили на вас найбільше враження? (вказіть) _____
8. Чому ці заходи справили на вас таке враження?
- а) Сценарій був цікавим.
б) Я допомагав(ла) у його організації.
в) Грала сучасна музика.
г) Тема заходу мене зацікавила.
д) Інше (вказіть)
9. Хто займається організацією Вашого дозвілля в навчальному закладі?
- а) я сам(ла);
б) класний керівник;
в) педагог-організатор;
г) соціальний педагог;
г) шкільне самоврядування;
д) інші (вказіть)
10. Чи враховують Ваші інтереси класний керівник, педагог-організатор при організації дозвілля?
- а) так, повністю
б) так, частково
в) ні, взагалі не враховують
г) важко відповісти.
11. Будь ласка, відмітьте теми, про які ви хочете дізнатися більше та отримати додаткову інформацію.
- а) юридичні аспекти;
б) майбутнє сімейне життя;
в) патріотизм;
г) здоров'я - найцінніший скарб людини;
г) профорієнтація;
д) народні звичаї та традиції;
е) інші (будь ласка, вказіть)
12. Вам подобається, як організоване дозвілля у вашому закладі освіти?
- а) так;
б) ні;
в) важко відповісти.
13. Ваші пропозиції щодо дозвілля, організованого у вашому закладі освіти.

Дякую за відповіді!

ДОДАТОК Б

Тренінгове заняття «Моє дозвілля із користю та задоволенням»

Мета тренінгу:

- усвідомити роль дозвілля у житті підлітків;
- сформуванати навички планування вільного часу;
- визначити особисті інтереси та ресурси;
- розвивати відповідальність за власний вибір дозвілля;
- сприяти командній взаємодії.

Обладнання:

Фліпчарт/дошка, стікери, маркери, роздруківки завдань.

Хід тренінгу

1. Вступ (5 хв.)

Вправа «Очікування»

Учні отримують стікери й пишуть:

- одне слово, яке асоціюється з дозвіллям.

Клеять їх на плакат «Наші очікування».

Соціальний педагог коротко визначає, що таке дозвілля:

Дозвілля – це вільний час, який ми заповнюємо тим, що приносить радість, розвиток, відпочинок і спілкування.

2. Розігрів (5 хв.)

Вправа «Мені подобається...»

У колі кожен говорить продовження фрази:

- «У вільний час я люблю...»
- Учасники з'ясовують, хто має схожі інтереси.

3. Міні-інформаційний блок (5 хв.)

Коротке обговорення важливості дозвілля:

- зниження стресу;
- формування особистості;
- розвиток талантів;
- профілактика залежностей;
- покращення комунікації.

Питання до групи: «Що станеться, якщо дозвілля не планувати?»
(Відповіді: відкладання важливих справ на потім, надмірні гаджети, виснаження тощо.)

4. Основна частина (25-35 хв.)

Вправа 1. «Мої ресурси» (10 хв.)

Кожен отримує листок з 4 секторами:

- Мої інтереси
- Мої сильні сторони
- Моє оточення (хто може підтримати)
- Мої можливості (що реально можу робити зараз)

Учні заповнюють і презентують у парах.

Вправа 2. «Карта дозвілля» (10-15 хв.)

Групи по 3-5 учнів отримують ватман. Завдання:

Створити карту можливих видів дозвілля у школі, місті або вдома.

Категорії:

- активне (спорт, прогулянки)
- творче (малювання, музика)
- інтелектуальне (книги, курси)
- соціальне (волонтерство, клуби)
- цифрове (ігри, онлайн-проекти)

Після завершення групи презентують.

Вправа 3. «Мій ідеальний тиждень» (10 хв.)

Індивідуальна робота.

Учні планують умовний тиждень, де вказують:

- навчання
- домашні справи
- хобі
- відпочинок
- спілкування
- час для себе

Питання для рефлексії:

- Що хочу додати?
- Що зайве?
- Чи є баланс?

5. Рефлексія (5 хв.)

Вправа «Світлофор»

На червоних, жовтих і зелених стікерах учні пишуть:

- Зелене – ідеї, які точно спробують у реальному житті.
- Жовте – що хотіли б спробувати, але не впевнені.
- Червоне – що їм не підходить.

Стікери клеяться на відповідні зони плаката

6. Підсумки (2 хв.)

Ведучий підсумовує:

- дозвілля – це ресурс;
- вибір завжди особистий;
- планування допомагає уникати стресу і перевантаження;
- корисне дозвілля може приносити задоволення.

7. Домашнє міні-завдання (за бажанням)

Створити «ТОП-5 моїх справ, що покращують мій день» і повісити в кімнаті.

ДОДАТОК В

Тренінгове заняття «Безпечне та корисне дозвілля»

1. Мета тренінгу

- усвідомити роль дозвілля для фізичного та психічного здоров'я;
- навчитися розрізняти безпечні та небезпечні форми проведення вільного часу;
- розвинути навички планування корисного дозвілля;
- сформувати відповідальне ставлення до власного вибору.

2. Обладнання

- фліпчарт або дошка
- маркери
- стікери трьох кольорів
- аркуші А4
- проектор (за наявності)

Хід тренінгу

1. Вступ (5 хв.)

Вправа «Очікування»

Учні отримують стікер і записують, що для них означає «хороше дозвілля». Стікери кріпляться на дошку. Тренер коротко підсумовує.

2. Мозковий штурм «Що таке дозвілля?» (5 хв.)

На дошці створюється кластер:

- активне / пасивне
- індивідуальне / групове
- корисне / нейтральне / шкідливе

Переходимо до обговорення питання: Що робить дозвілля корисним або небезпечним?

3. Міні-лекція-дискусія «Безпека в дозвіллі» (7-8 хв.)

Короткий огляд:

- фізична безпека (спорт, виходи на природу, транспорт, нічні прогулянки, гаджети);
- психологічна безпека (онлайн-спілкування, соцмережі, контент, токсичні компанії);
- соціальна безпека (алкоголь, наркотики, небезпечні челенджі);
- цифрова гігієна (кібершахрайство, час у гаджетах, приватність).

Обговорення: «Які ризики в нашій школі чи місті найпоширеніші?»

4. Вправа «Світлофор» (10 хв.)

Учні працюють у 3 групах: зелена, жовта, червона зона.

Завдання:

Групам дається список активностей (можна додати свої):

- прогулянка з друзями вдень
- перегляд фільмів all night
- нічні поїздки містом на електросамокатах
- спорт у дворі
- участь у сумнівних онлайн-челенджах

- волонтерство
- спілкування в чатах з незнайомцями
- комп'ютерні ігри 5-6 год. поспіль
- участь у гуртках
- блогерство
- поїздки у ліс без дорослих

Завдання: розподілити активності за зонами:

- Зелена – корисно та безпечно
- Жовта – потрібна обережність / баланс
- Червона – небезпечно

Потім групи коротко презентують. Тренер коригує, пояснює ризики.

7. Вправа «Мої ресурси» (10 хв.)

Учні записують індивідуально:

- що дає їм енергію;
- що заспокоює;
- що приносить радість;
- чого хотіли б навчитися.

Далі у парах обговорюють, як ці «ресурси» можуть бути включені в дозвілля.

6. Практична частина: «Моя мапа безпечного дозвілля» (10 хв.)

Учні отримують аркуш А4 і створюють мапу-схему з 6-8 активностей, які вони хочуть включити у свої вихідні чи тиждень.

Підказки:

- активні види (спорт, танці, прогулянки)
- творчі (гуртки, музика, малювання)
- соціальні (друзі, сім'я, волонтерство)
- відновлювальні (сон, відпочинок, хобі)
- цифрові (контент, блогерство) – з урахуванням безпеки

За бажанням кілька учасників презентують.

7. Підсумок та рефлексія (5 хв.)

Вправа «Одним словом»:

кожен по черзі називає слово/фразу, яка для нього стала головною у тренінгу (безпека, корисність, баланс, нові ідеї тощо).

Тренер підсумовує:

- дозвілля має бути приємним, безпечним і підтримувальним;
- здоровий вибір – це відповідальність кожного.

Додаткові матеріали (за бажанням)

- буклет або слайд «ТОП-10 ідей корисного дозвілля»
- відео про онлайн-безпеку
- QR-код із опитуванням після тренінгу

ДОДАТОК Г

Тренінгове заняття «Безпечний Інтернет та цифрове дозвілля»

Мета заняття:

1. Ознайомити учнів з правилами безпечної поведінки в інтернеті.
2. Розвинути навички критичного мислення та розпізнавання ризиків онлайн.
3. Сформувати культуру безпечного та корисного цифрового дозвілля.
4. Навчити учнів уникати маніпуляцій, кібербулінгу, шахрайства, небезпечних челенджів.

Структура тренінгу

1. Вступне коло (5 хв.)

Вступний: «Закінчіть фразу: Мій інтернет – це...»

Учні висловлюють асоціації (2-3 слова).

Підводимо: «Інтернет може бути корисним місцем для розвитку, але водночас небезпечним, якщо не знати правил».

2. Міні-лекція «Основні онлайн-ризики» (7 хв.)

Короткий огляд із прикладами:

- Витік персональних даних
- Фальшиві акаунти, маніпуляції, грумінг
- Кібербулінг
- Онлайн-шахрайство
- Залежність від соцмереж та ігор
- Небезпечний контент та челенджі
- Фейки й дезінформація

Питання для обговорення:

«Які з цих ризиків ви зустрічали найчастіше?»

3. Вправа «Міфи та факти» (10 хв.)

Учні працюють у групах.

Картки з твердженнями (можна роздрукувати):

- «Якщо в людини є аватарка та багато друзів, акаунт точно реальний».

- «Пароль 123456 – нормальний, головне його не забувати».
- «У TikTok всі челенджі безпечні, бо їх перевіряють модератори».
- «Будь-яку картинку чи цитату можна запостити – це моя сторінка».
- «VPN робить мене повністю анонімним».
- «Граючи 5 годин поспіль, я відпочиваю».
- «Я нічого не приховую, тому можу публікувати все».

Учні визначають, де міф, а де факт.

Після обговорення – коротке пояснення тренера.

4. Вправа «Ситуації ризику» (10-12 хв.)

Групи отримують ситуації, мають знайти: що небезпечно, які дії правильні.

Приклади ситуацій:

1. Тобі в особисті пише «однокурсник з паралелі», але на аватарці чужа людина.

2. Блогер пропонує повторити «крутий челендж» із травмонебезпечними діями.

3. У шкільний чат надходить посилання з проханням проголосувати – сайт підозрілий.

4. В Instagram хтось перекидає меми, а потім вимагає фото «для дружби».

5. В онлайн-грі інший гравець просить пароль «для подарунку».

Групи презентують рішення.

5. Міні-блок «Безпечне цифрове дозвілля» (5 хв.)

Питання для дискусії:

- Чим ви зазвичай займаєтеся онлайн?
- Які види дозвілля в інтернеті корисні?
- Як помітити, що онлайн-час почав шкодити?

Корисні й безпечні форми цифрового дозвілля

- Навчальні відео (курси, пояснення, науковий контент)
- Віртуальні музеї, симулятори, інтерактивні карти
- Розвиткові ігри (стратегічні, логічні)
- Творчість: монтаж, малювання, музика
- Кіберспорт, який ґрунтується на командній роботі
- Онлайн-волонтерство

6. Вправа «Створи свій кодекс онлайн-безпеки» (10 хв.)

Групи створюють 5 правил, які вони зобов'язалися б виконувати.

Можна сформулювати спільний кодекс класу.

Можливі пункти:

- Використовувати складні паролі.
- Не пересилати свої фото незнайомцям.
- Не провокувати конфлікти онлайн.
- Перевіряти інформацію з мінімум 2 джерел.
- Пам'ятати: все, що потрапило в інтернет, там залишається.

7. Підсумкове коло (3 хв.)

Учні завершують фразу:

«Після тренінгу я зрозумів/ла, що...»

Матеріали для тренера

- Картки з міфами та фактами
- Картки із ситуаціями
- Фліпчарт/дошка
- Стікери
- Маркери

Бонус: Готове домашнє завдання (за бажанням)

Створити постер або міні-відео на тему:

«5 порад з безпечного інтернет-дозвілля для учнівської молоді»

ДОДАТОК Д

Річний план виховної роботи з акцентом на дозвілля

Місяць	Основні напрями роботи	Заходи / Активності	Відповідальні
Вересень	Анкетування, соціометрія, формування банку даних, календар подій, ініціативна група	Інтерактив «Моє корисне дозвілля», квест «Єднаймося!»	Соціальний педагог, класні керівники, учнівське самоврядування
Жовтень	Запуск гуртків, консультації батьків, співпраця з молодіжними центрами	Арт-терапія, старт соціального проєкту	Соціальний педагог, педагого-організатори
Листопад	Профілактика інтернет-залежності, індивідуальні консультації	Медіатренінг, челендж	Соціальний педагог, вчитель інформатики
Грудень	Волонтерські активності, співпраця з ГО	Акція «Тепло сердець», майстерня добрих справ	Соціальний педагог, волонтери
Січень	Моніторинг, корекція плану, індивідуальна робота	Тренінг «Тайм-менеджмент»	Соціальний педагог
Лютий	Інтелектуальне дозвілля, підтримка конкурсів	Турнір, дебати	Соціальний педагог, учителі-предметники
Березень	Емоційне здоров'я, робота з пасивними учнями	Тиждень емоційної грамотності, майстер-клас	Соціальний педагог, психолог
Квітень	Профорієнтація, співпраця з центром зайнятості	Проєкт, екскурсія	Соціальний педагог, класні керівники

Травень	Підсумкове анкетування, звіт, підбиття підсумків	Фестиваль, рефлексія	Соціальний педагог, учнівське самоврядування
Червень	Рекомендації, робота таборів, профілактика	Літні активності	Соціальний педагог

Волинський національний університет імені Лесі Українки

Методичні рекомендації соціальному педагогу щодо ефективної організації змістовного дозвілля учнівської молоді

Організація змістовного дозвілля учнівської молоді є важливою складовою профілактичної та виховної роботи соціального педагога. Мета – створити умови для розвитку особистісних, соціальних, творчих, інтелектуальних і комунікативних компетентностей учнів, пропонуючи безпечні, корисні та цікаві форми проведення вільного часу.

Основними завданнями соціального педагога в даному напрямку є:

- 1) аналіз потреб учнів: виявлення інтересів, здібностей, рівня мотивації, соціальних запитів старшокласників;
- 2) створення умов для розвитку активності та ініціативи: залучення до планування заходів, організація учнівського лідерства;
- 3) формування навичок здорового способу життя: популяризація рухової активності, профілактика інтернет-залежності, шкідливих звичок;
- 4) забезпечення безпечного та підтримувального середовища: мінімізація ризиків, пов'язаних із вільним часом (ризикована поведінка, кібербулінг, безконтрольне дозвілля);
- 5) сприяння соціалізації: розвиток навичок командної взаємодії, комунікації, стресостійкості;
- 6) профорієнтаційний компонент: залучення учнів до активностей, які допомагають визначитися з майбутньою професією.

Щодо етапів організації дозвілля, то спочатку необхідно провести анкетування, наприклад, «Що я люблю робити у вільний час?», соціометрію та спостереження, виявити учнів груп ризику (ізольовані, пасивні надміру цифрова залежність учнів), а також проаналізувати ресурси закладу освіти, громади, батьківського середовища.

Наступним етапом є створення річного плану виховної роботи з акцентом на дозвілля, тобто формування календаря подій: місяць здоров'я, тиждень мистецтв, волонтерський сезон тощо. Також сюди відносимо

розробку сценаріїв заходів, тренінгів, акцій, залучення партнерів: спортивні школи, бібліотеки, центри зайнятості, молодіжні організації.

Важливим етапом є реалізація запланованих заходів, а саме проведення тренінгів, проєктів, клубів за інтересами; організація шкільних ініціатив, підтримка учнівського самоврядування, забезпечення супроводу соціального педагога (консультації, участь у заходах).

Не можна пропустити етап оцінки результативності даної діяльності. Сюди відносимо зворотний зв'язок (анкети, рефлексія); моніторинг залученості учнів; аналіз продуктивності (кількість учасників, якість активностей); коригування планів різних заходів.

Щоб дозвілля учнівської молоді було змістовним та корисним, варто використовувати різноманітні форми дозвілля:

- інтелектуальні: турніри «Що? Де? Коли?», брейн-ринги; клуби публічних виступів, дебати; клуби; наукові зустрічі, STEM-лабораторії; майстер-класи з тайм-менеджменту, фінансової грамотності;

- творчі: арт-терапевтичні заняття, фотоконкурси, відеомейкінг, монтаж, театральна студія, музичні сесії; креативні челенджі («Створи свій бренд», «Моє хобі за 7 днів»);

- спортивно-оздоровчі: туристичні походи, велопробіги, квести, спортивні турніри (футбол, волейбол, шахи), ранкова зарядка, йога, фітнес-перерви, заняття з безпеки життєдіяльності;

- соціально значущі: волонтерські акції (догляд за тваринами, допомога літнім людям, екологічні ініціативи), проєкти «Школа – територія добрих справ», «Мій екодвір».

- Цифрові: медіатренінги «Безпека в інтернеті», навчання фото- та відео монтажу, освітні онлайн-клуби, дистанційні марафони.

- Щоб мотивувати учнівську молодь, важливо створити сприятливе середовище, ставити реалістичні цілі та хвалити за зусилля, а не лише за результат. Варто заохочувати їхні інтереси, дозволяти проявляти творчість, співпрацювати з іншими та бачити практичне застосування знань. Важливо

також дбати про їхні емоційні потреби, підтримувати в разі помилок та бути особистим прикладом. Для цього можна давати реальні ролі (організатор, координатор, дизайнер афіш), використовувати соцмережі для реклами заходів, а також надавати символічні винагороди: сертифікати, бейджі, подяки. І надзвичайно важливо, це підтримувати дружню, неформальну атмосферу.

Варто також наголосити про співпрацю з батьками та педагогами. В даному напрямку важливо проводити сімейні майстер-класи та квести, консультації щодо організації дозвілля вдома, залучати батьків як волонтерів, командне планування заходів із класними керівниками.

Соціальний педагог як організатор дозвілля не повинен забувати за профілактичні акценти діяльності, звертати увагу на: запобігання інтернет-залежності, безпеку в соціальних мережах, профілактику булінгу та кібербулінгу, формування критичного мислення, розвиток емоційної грамотності, зниження ризикованої поведінки (алкоголь, куріння, небезпечні розваги).

Таким чином, врахувавши завдання, етапи проведення та використання різних форм дозвілля, соціальний педагог прагне зміцнити соціальні зв'язки між учнями, підвищити рівень задоволеності проведенням вільного часу, зменшити ризиковану поведінку, збільшити число учнів, залучених до різних форм активностей, розвинути в учнівської молоді лідерські, комунікативні та творчі навички, сформувати позитивний шкільний мікроклімат.